

Viser

fra

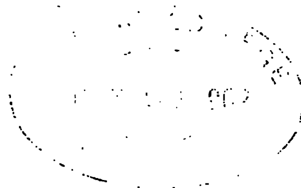
Reformationstiden.

Udgivne

af

Chr. Bruun.

Kjøbenhavn.
C. A. Reitzels Forlag.
Thieles Bogtrykkeri.
1864.

Indhold.

Indledning.

Reformationen fremkaldte, som bekjendt, i Tydskland og Schweiz en rig Literatur af Flyveskrifter, Satirer og Pasquiller, i hvilke de store Misbrug, som herskede i Kirken, paa det mest ubarmhjertige blottedes, og hvori Paven med Cardinalerne, Bisper, Prælater og Munke, Livet i Kirken og Livet i Klostrene gjordes til Gjenstand for Latter og Haan[1]. Den danske Literatur har kun faa Skrifter af denne Art at opvise, og de ere endda ikke alle originale i deres første Oprindelse. Det vigtigste — tillige maaske det fortrinligste af den hele Satireliteratur fra Reformationstiden — er den bekjendte „Dialogus, Tidende om den Papistiske Messe“; det er en rimet Bearbeidelse efter en Satire i Prosa af Berner Reformatoren, Niclaus Manuel[2], men i sin danske Omklædning behandlet med saa megen Dygtighed og saa fortræffelig lokaliseret, at Enhver, der læser den uden at kjende den schweizerske Original, ikke kan Andet end antage den for original dansk. Den danske Bearbeider og Rimer — man gjætter paa Herman

Veiger [3] — har ypperlig forstaaet at slaa ind i den vittige Tone og i det Lune, som udmærker Niclaus Manuels Skrift; Satirens Braad er bleven ikke lidet skarpere under hans Hænder [4]. En Modsætning hertil danner „Vigilies", hvori Papismen, dens Ceremonier og Geistlighed spottes. Det er et daarlig rimet Digt, raat og noget af det plumpeste, den Tids Satiredigtning har at fremvise. Allerede den første Linie: „Vigilies paa Danske haffuer du her" viser, at det er en Oversættelse; den plattydske Original hedder: „De düdesche Vigilie" [5]. Den tredie Satire vi have er: „En Historie om Peder Smid og Atzer Bonde" [6]. Har man end flere Satirer, dels paa høitydsk, dels paa plattydsk, hvor Formen er saa temmelig den samme, synes denne Historie dog at være original dansk, idetmindste vil man neppe med de literaire Hjælpemidler, som staa til Raadighed, være istand til at finde nogen fremmed Satire, som kan have været dens Forbillede. Den skriver sig rimeligvis fra Reformationens tidligere Aar, og maa, hvis den virkelig har været trykt paa Reformationstiden, have giort stor Virkning, da den i en jævn og rolig, noget bred, men dog kraftig Tone belærer Almuesmanden om Papismens Brøst og taler med Djærvhed derimod. Et Fortrin har den, nemlig kun meget sjelden at synke ned til det Platte.

Ved Siden af Pasquillerne, som fordetmeste ere i Form af Samtaler eller længere rimede Digte, finde vi i den tydske Literatur Viser af samme Charakter som hine, men kortere og skrevne til at

synges efter bekjendte Melodier[7]. Af saadanne Viser har den danske Literatur hidtil kun kjendt en, nemlig Hans Tausens Digt om Løgn og Sandhed, som i en smuk, vel gjennemført Allegori er et heftigt Angreb paa Papisterne, og derfor vel maa kunne henføres til denne Literatur i ædlere Betydning.

Saameget mærkeligere er den betydelige Forøgelse vi faa ved de her udgivne Viser. Literaturen beriges paa engang med fem Smædedigte, hvoraf de fire ere udkomne umiddelbart efter Herredagen i Kjøbenhavn 1530; de to af dem ere skrevne mod navngivne Personer. Hertil slutter sig et sjette, som vel har været kjendt siden 1629, men her fremtræder i en Redaction fra 1547, kun fjorten Aar efterat det er digtet, nemlig Visen om Løgn og Sandhed, som Hans Tausen skrev 1533. De udgives aldeles tro; kun ere Forkortelserne opløste, nogle Trykfeil rettede, men anførte i Anmærkningerne, og Linierne afdelte efter Rimene.

De i første Afdeling udgivne Viser, som forrige Sommer paany kom for Lyset paa det Kongelige Bibliothek[8], udgjøre et lille Hefte i Octav paa 16 Sider, uden Titelblad, uden Paginering, med Signatur A i — B iij. Nederst paa sidste Side læses: „Aff Malmøø Aar 1530". Det er let efter den brugte Skrift at opdage Bogtrykkeren, nemlig: Oluf Ulrikssøn.

Den første Vise har til Overskrift: „Een vise om gudz ordz Modstondere oc fiende, som

wore forsamlede i then herredag i Køpenhaffnn, oc besynderlig om then Docther som kalliss Staagefyr."

Det er bekjendt, at Bisperne allerede engang tidligere (1527) havde forsøgt at hente Hjælp fra Thydskland mod de danske Reformatorer. Det mislykkedes; men de vare heldigere 1530, dengang saavel Biskopperne og Prælaterne som Reformatorerne, Prædikanterne, som de kaldtes, stævnedes til Møde til en Herredag i Kjøbenhavn, for at begge Partier kunde føre deres Sag og der kunde blive fældet Dom i den. Jørgen Samsing, Cantor ved Domcapitlet i Aarhus, sendtes ud til Thydskland „efter højlærde Doctores" og han bragte flere saadanne hjem med sig, af hvilke kun en [9] nævnes ved Navn, nemlig Doctor Niels Stagefyr. Men Bisperne forregnede sig, „theriss handel oc act bleff til skarn oc intet". Hele Striden førtes af Hans Tausen i Spidsen for Prædikanterne skriftlig paa Dansk, saaledes som Biskopperne selv havde begyndt den paa Dansk, og disse bleve derved afskaarne den Hjælp, de thydske Doctorer skulde have ydet dem. Dr. „Staagefyr" — som han sædvanlig kaldes i Samtidens Skrifter — er forøvrig en ganske ubekjendt Person; hans Navn knytter sig ene til Herredagen i Kjøbenhavn og den nærmeste Tid derefter. Det synes, at han og hans Ledsagere have i høi Grad været Prædikanterne en Torn i Øiet. I den malmøske Beretning [10] sigtes jævnlig til ham og hans Selskab, medens hans Navn kun anføres en eneste Gang, ikke i selve Texten, men i Marginen. De kaldes: „frem-

mede Doctores, mestere oc muncke", „Aristotelske oc passwefke Doctores", „sophist Doctere oc muncke", som Bisperne have leiet sig og hvem de „loffue oc giffue Guld oc store gaffwer." Et andet Sted hedder det: „Ney, ney, ther hører fast andet til att dømme mellom sandhedt oc kætterij, end haffue en prælatiss mesterss eller docterss titel oc naffn, som er køpt for guldt oc penninge wilie oc wenscab, i domkirker i Aristotelis oc sophisteris scoler." Endnu stærkere i sine Udtryk er Jørgen Sadolin[11], der fortæller, at Bisperne for at hjælpe Messen „haffde betiiden tilforne met suar Guld oc pennings spild forseet seg om noghre Egiptische iordemoderer som henne schulde i hennes nøø giøre biistand". I Dialogus om den papistiske Messe optræder Stagefyr under Navnet: Dr. Stagebrand (sml. den næste Vise) blandt dem, der kaldes til Hjælp til den syge Messe, „som en Mestere over Apothekere alle". Han medbringer:

alle hande confecht
Romske støcker wel en pynde wecht
wel tempereret och lagt paa wind,
efter Sophisters art och kloge sind.

Da alle Midler ikke ere istand til at frelse Messen, raader Dr. Stagebrand til at løbe bort og, hvis Messen dør, at sige overalt:

Ath hwn bleff vdaff Lutther qualt[12].

Stagefyrs Nærværelse under Herredagen blev ikke af nogen stor Betydning, da han ikke fik Leilighed

til at træde op i en mundtlig Disputats paa Latin. „Thenn falske prophete skulle bande oc prophetere emodt gudtz folk, att the motte oweruindiss, men thet bleff til gekkerij for hannom, Forthi att gudtz sandhedt, oc hanss benedidelse ville thet icke saa haffue, En dog att thenne galne prophete oc doctor giorde siit bæste at fornille oc lægge slabrand [ɔ: Hindring] for nogett af thett israelske folk"[10]. Han kom ikke til at beklæde Dommersædet ved den Proces, som skulde være ført mod Prædikanterne, hvilken Hædersplads var ham tiltænkt af Bisperne, men han gik dem tilhaande paa anden Maade. Malmø-Beretningen omtaler „een arm geckelig scrifft", som Dominikanerprovincialen, Broder Hans Nielsen af Fyen, havde ladet udgaa, hvilken Bog var saa fuld af Uforstand fra Begyndelsen til Enden „at wore børn som noget haffuer hørtt oc læst thennom vndrer then lille oc arme forstand thenne pawefke oc køpter rommeske doctor hand haffuer inge wdy siin hellige cappe", hvor der vistnok sigtes til Stagefyr, som den, der har skrevet den nævnte Bog, eller hjulpet Hans Nielsen dermed[13]. Og det er vel hævet over al Tvivl, at det er ham, der er Forfatter til den latinske Gjendrivelse (Confutatio Latina)[14], som er Hovedindlæget fra Bispernes Side — skjønt det ikke kom til Anvendelse paa selve Herredagen — og hvoraf en Del senere (1533) blev trykt i en noget forandret Skikkelse paa Dansk under Titlen: „Menige Danmarkis Rigis Biscoppers och Prælaters christelige oc retsindige geenswar till de Lutherianssche Artickle"[15].

Hvorban Stemningen i Kjøbenhavn var under Herredagen ses af den malmøske Beretning, hvor det anføres som en Grund Bispernes Parti fremkom med: „att the kunne icke komme til i Kiøbenhaffn at tale, handle oc disputere meth prædickerne, Forthi ther vor fare for opluff och bulder, y thet almuen ryttere oc hoffmend wore prædickerne meth fallindiss oc bistandigh i theris sag“ [16]. I den latinske Gjendrivelse fortæller den tydske Forfatter, at han og hans Staldbrødre ikke vovede at vise sig paa Gaden uden at være ledsagede af en talrig Hob væbnede Folk, men alligevel bleve overdængede med Skjældsord og Trudsler, medens de om Natten i Herberget, hvor de boede, kunde høre de Forbigaaende udstøde alskens Smudsord imod dem; ja der var ikke blot øiensynlig Fare for voldsomme Optrin, men endog alle de Kirkeliges Liv stod paa Spil [17]. Et høist mærkeligt Vidnesbyrd om Stemningen mod Stagefyr have vi endelig i Jørgen Sadolins Beretning om Herredagen, hvor han taler om „een Kompan, som kaldtes Doctor Niels Stoegefyer, huilcken ther saa lengi gick och trabede at Børne quade wiiser om een“ [18].

Det er en saadan Vise, som her er opbevaret — rigtignok angives ingen Melodi, saa det kan være uvist, om den er bestemt til at synges. Stagefyr skildres som en stor Kæmpe, der for 100 Gylden er leiet til at forsvare Papismen. „Dygtig til at bruge Ord og dygtig til at bruge Vold, det har han allerede i Tydskland vist, at han er; nu maa alle, som ville fremføre Guds Sandhed, bæve og skjælve“. Visen er

ikke rettet imod ham og hans Følgesvende allene, men lige saa meget imod Bisperne, der ere blevne saa hjælpeløse, at de nu maa søge Tilflugt hos Munke og Gække, hvem de før have forsmaaet.

Den anden Vise har til Overskrift. „En viise om gudtz ordtz fiender oc serdeles Lectorr Powell wendekaabe som wor staagefyr een godt stolbroder i then herredag i Køpenhaffuenn.“

Vore Kilder til Herredagens Historie ere desværre ikke saa udførlige, at vi kunne komme til ret Kundskab om de enkelte Føreres Fremtræden paa hver af Siderne. Dette gjælder navnlig om Povel Eliesen, som i de samtidige Beretninger kun omtales ganske i Forbigaaende. Jørgen Sadolin[19] nævner blot „Lector Vende Kobe“ blandt det katholske Partis Førere, og i Malmø-Beretningen forekommer hans Navn kun to Gange, nemlig i Prædikanternes Svar til den tredie Artikel af Prælaternes Klage: „Jaa wi widett en oc saa wel, som lector paweld Att en dødt mening eller mennisklige egen tancke, gelder platt inthet for gudt“, og i Slutningen af Prædikanternes Svar paa Bisloppernes Klagemaal, hvor det hedder[20]: „then gode mand“ — derpaa følger en Stjerne og ud for den staar i Marginen: „Lecter Pauel“ — „som haffner tyent thennom her wthi“ (nemlig i Affattelsen af Klagemaalet), „haffuer luffuet oss saa wbluelige paa saa att han haffuer noget nær indførd saa mange løgner som articler“. Men det tør vel anses som sikkert, at Povel Eliesen har været en af de virksomste

og heftigste Modstandere imod Reformatorerne[21] og til Gjengjæld af disse været forfulgt med Had og Spot. Derom vidner allerbedst denne Vise, som er et talende Bevis paa Stemningen imod ham under Herredagen. „For dobbel Sold have Bisperne kjøbt denne Finke, hvis Digt og Skrift om Landet kan klinke; ved Gaver og Skjænk have de faaet ham til at forlade Sandhedens Vei; Dag og Nat digter han Løgn for dem, han hvem de før ikke vilde kjendes ved, hvem de haanede og spottede („den sorte Munck, der spitzer sine Ben og gaar saa strunck"[22]). Nu er Lykkens Hjul vendt, nu er han æret og agtet af dem, nu er han ypperst i deres Raad, medens de selv ikke vide hvad de ville, han er deres Tiener her og der med den Guds Forræder fra Tydskland, for hvem han ikke viger i Løgnens Lærdom." Den største Forbittrelse mod denne „fortackter Skalk" aander gjennem Visen fra først til sidst.

Begge disse Viser ere uden Tvivl skrevne om end ikke under selve Herredagen, saa dog i den nærmeste Tid derefter, i August eller September 1530. Herredagen aabnedes den 2den Juli og var forbi den 2den August, Stagefyr blev i Kjøbenhavn til ind i November Maaned[23]. Der findes i dem begge Udtryk af en vis Ængstelse og Forsagthed, som finde en Forklaring dels i Udfaldet af Herredagen, paa hvilken Intet sikkert var opnaaet for Reformatorerne, dels i Prælaternes Optræden umiddelbart efter. Den malmøske Beretning, som er trykt den 29de October, fortæller om dem: „The bruge (nu ferdeliss siden

herredagen vor) støre mactt oc forfølgelse, endt the giore til forn, the lade gribe, sætthe i fengsel oc torn the som prædicke Ewangelion“[24].

Den tredie Vise har til Overskrift: „En viise om Antecristhen oc hans tilhengere oc theris forgifftelige handell“; den fjerde: „Een viise om muncke oc theriss falske handel somm er brwget llang tiidt“.

De ere ikke rettede mod nogen enkelt Mand, men mod den hele geistlige Stand. Det er dens Vellevnet, Usædelighed, Uvidenhed og Dovenskab i den præstelige Gjerning, Pengegridskhed, Umættelighed og Bedrageri, der her skildres som Følgen af Pavens Kirkelov, medens Christi Ord og sande Lære ikke mere maa høres. Høist interessant er det, at sammenligne disse to Viser med det Klagemaal over den katholske Geistlighed i 12 Paragrapher, som Prædikanterne indgave til Kongen paa Herredagen[25], de ere en fuldstændig Commentar dertil. Mulig ere de skrevne paa samme Tid som de to første.

Det er fælleds for næsten alle Viserne fra Reformationstiden, at Hensynet til Formen har maattet træde tilside for Hensynet til Indholdet. Sindet var opfyldt af Forbittrelse og i en hæftig irriteret Stemning, Hjertet maatte have Luft, det maatte udtale Alt, hvad der trykkede det. Digteren søgte ikke efter den smukkeste Form, han vejede ikke de enkelte Udtryk; om hvert Vers var rigtig dannet, om alle Rimene passede, derpaa kom det ikke saameget an, naar blot Alt, hvad der skulde siges, blev sagt. For

en strengere Critik vilde derfor alle disse Viser ikke kunne staa Prøve i æsthetisk Henseende; men der gaar en vis Kraft igjennem dem, og det Bittre mildnes paa en smuk Maade af den alvorsfulde Tone, der jævnlig kommer til Udtalelse, og af den tillidsfulde Fortrøstning og Bøn, at Gud vil frelse Sine af „Diævelens Baade". Kun den sidste Vise hæver sig høiere. Omqvædet, der i et djærvt Udtryk udtaler Moralen af hele Digtet, minder om den gamle Folkevise; paa enkelte Undtagelser nær ere Versene lette, Rimene rigtige, der er Liv og Flugt helt igjennem den.

De i denne Afdeling udgivne Viser, der ligesom de forrige bleve fundne paa det Kongelige Bibliothek afvigte Sommer, udgjøre et lille Hefte i Octav, 8 Sider uden Paginering og Signatur, uden Trykkested, med Aarstallet: M.D.XLVij angivet paa sidste Side. Første Side har til Overskrift: „Tuenne Skiøne Viser Den første Om Løgen oc Sandhed Den anden om Muncke Cappen." Derunder er anbragt et Træsnit, forestillende en Tiggermunk. Mærkelig nok er det det samme Træsnit — maaske et Aftryk efter den samme Stok — som vi finde i den danske Dødedands, Blad Fii.[26] At dømme efter de brugte Typer er det ikke usandsynligt, at Hans Vingaard, som kiøbte Christiern Pedersens Prenteri, har trykt dette lille Skrift.

Den første Vise er det udmærkede Digt af Hans Tausen, som allerede længe har været bekjendt. Det er første Gang aftrykt af Niels Helvader i hans Skrift »Morsus Diaboli«, 1629,[27] med følgende Overskrift:

Mester Hans Tausens
Vijse, om Løgn og Sandhed, huilcken hand screff, den tijd han bleff tiltalet oc dømbt aff Bisperne Anno, 1531.
siunges vnder de Noder:

O Gud aff Himmelen see her til,
Oc lad dig det forbarme.[28]

Eller:

Vaare Gud icke met osz
denne tijd, etc.[29]

Desværre giver Helvader aldeles ingen Oplysning om, hvorfra han har taget sin Text, enten det har været fra en trykt Kilde eller fra en Afskrift.

Lidt over et Aarhundrede senere, 1738, trykte den paany af Harboe i en Anmærkning til hans Levnetsbeskrivelse af Hans Tausen i „Dänische Bibliothek“[30], med følgende Bemærkning: „Es ist annoch ein altes Gedicht von der Lügen und Wahrheit vorhanden, welches Tausan im Jahr 1533 zu eben der Zeit aufgesetzt, als er von den Bischöffen angeklagt und verdammet ward. Wir zweiffeln, ob dasselbe jemahls gedruckt worden, wenigstens haben wir es da, wo wir es vermuthet hatten, nicht ange-

troffen. Es geht nach der Melodie: O Gott vom Himmel sie' darein, oder Wär Gott nicht mit uns diese Zeit."

Heller ikke Harboe angiver, om en trykt Text eller en Afskrift har ligget til Grund for Udgivelsen.

Endelig udgav Sandvig i Aaret 1780 Digtet i „Levninger af Middel-Alderens Digtekunst" [31]; han giver følgende Oplysning: „Jeg har før læst det trykt, men erindrer ey hvor, dog troer jeg at den gamle **Kopie**, som jeg har fulgt, er noget akkuratere, end det trykte Exemplar". Af disse Ord er det tydeligt, at Sandvig har trykt Digtet efter en Afskrift, men, om han har kjendt det trykt i den Form, som det her foreligger, kan ikke siges.

I vor Tid er Digtet optrykt tvende Gange: i „den danske Psalmedigtning" [32] og i de af C. J. Brandt udgivne „Sange og Psalmer fra Reformations-Tiden" [33].

Vi have saaledes Texten udgivet tre Gange efter tre af hverandre uafhængige Kilder, af hvilke det kun med Bestemthed vides om en, at den har været en Afskrift (Sandvigs), medens dog det Samme høist rimelig ogsaa gjælder om de to andre. Helvaders og Harboes Texter stemme næsten ganske med hinanden, der findes kun et Par Uoverensstemmelser; derimod er Orthographien, temmelig skjødesløs behandlet, hel forskjellig hos Harboe. Sandvigs Text følger de to ældre temmelig nøie, nogle faa Steder har den betydeligere Afvigelser. Orthographien har Sandvig moderniseret. Sammenlignes den her udgivne Text med

de tidligere bekjendte, møde store Forskjelligheder ikke blot i Ordstilling og i enkelte Udtryk — Løgnen benævnes saaledes hele Tiden „hun" istedetfor „han" — men nogle Steder ere hele Linier afvigende, som det vil ses af de nedenfor mod Slutningen anførte afvigende Læsemaader. En endnu større Afvigelse er det, at Digtet i den Skikkelse, hvori det her foreligger, har to Vers færre end hos Heldvader, idet sjette Vers og Slutningsverset hos denne mangle. Det kunde antages, at Udgaven fra 1547 var trykt efter en ufuldstændig Afskrift; men det synes lidet troligt, at man ikke, kun fjorten Aar efter at Digtet var skrevet, medens Forfatteren endnu var i Live, skulde have havt fuldstændige Afskrifter af et Digt, som uden Tvivl har været almindelig bekjendt. Enten kan Tausen have tilføiet de to Vers efter 1547, eller ogsaa maa de være tildigtede efter hans Død 1561. Tonen i begge Versene passer godt til den, som gaar igjennem hele Digtet, saa at Intet kan være til Hinder for at antage Tausen for Forfatter til dem. Udelades det sjette Vers, vil der ikke mærkes nogen Afbrydelse i Gangen i Digtet, Versene knyttes maaske endog bedre til hinanden; udelades Slutningsverset, ender Visen noget heftigt mod Papisterne, medens den med Slutningsverset afsluttes paa en lidt mildere og blødere Maade. Da vi Intet vide om de Afskrifters Alder og Beskaffenhed, som Heldvader, Harboe og Sandvig have benyttet, vil det altid blive vanskeligt, at fælde nogen Dom om Ægtheden af disse Vers.

I Udgaven fra 1547 er det ikke angivet, hvem der er Forfatter til Visen. Man kunde opkaste en Tvivl, om den ogsaa er af Hans Tausen. De tidligere Udgivere have imidlertid, enhver efter sin Kilde, uden nogen Betænkning tillagt Hans Tausen den, og den har en saa gammel Tradition som værende af ham, at Troværdigheden heraf neppe tør rokkes. Det fortjener at mærkes, at der ikke kjendes noget Haandskrift af denne Vise.

Det maa antages, at Digtet er Alle, der have beskjæftiget sig med Reformationstiden, vel bekjendt; det er fremhævet[34] som et ypperligt og eneſtaaende Digt fra denne Periode; der behøves Intet at siges til dets Ros. Af Interesse vil det maaske være, at minde om Tiden, paa hvilken det er blevet til.

Paa Herredagen i Kjøbenhavn, som holdtes i Juni 1533, faa Maaneder efter Frederik den Førstes Død, vandt Bisopperne tilbage, hvad de tidligere havde tabt til de Evangeliske. Ved en Reces af 3die Juli fik de fuldstændig Magt til, hver i sit Stift at beskikke Præster og Prædikanter; Messen skulde opretholdes og Gudstjenesten ske efter christelig ɔ: catholsk Skik; desuden skulde alle Klostre, ogsaa de Tiggerklostre, som endnu vare tilbage, fremdeles bestaa. Bisopperne, i hvis Hænder det laa, ganske at standse Reformationens videre Gang, traadte strax op imod Prædikanternes Fører, Hans Tausen. Der reistes en Klage imod ham, for at have brugt Haansord mod dem, navnlig mod Joachim Rönnow, samt for at have skrevet og talt det høiærværdige Alters

Sacrament for nær. Han stævnedes til at møde paa Kjøbenhavns Raadstue, for at forsvare sig og for at dømmes af Rigsraadet, Landets høieste Domstol. Povel Eliesen førte Sagen imod ham. Men Tausen var Kjøbenhavns Befolknings Yndling. Paa Efterretningen om Tausens Fængsling blev Stemningen i Byen i høieste Grad ophidset. Borgerne samlede sig væbnede udenfor Raadhuset og fordrede deres Præst løsladt. De henvendte sig om Hjælp til Jørgen Wullenweber, hvis Flaade laa udenfor Dragør, og han lod væbnet Mandskab i Smaaafdelinger begive sig til Kjøbenhavn, for at forene sig med Borgerne. Man kunde vente det Værste, dersom det kom til voldsomme Optrin. Rigsraadet maatte skynde sig med at faa Sagen afgjort, hele Acten varede kun en Dag, den 14de Juli[35]. Hans Tausen tilstod at have forset sig imod Joachim Rönnow, men vedgik freidigt sin Lære om Sacramentet[36]. Dommen gik naturligvis Tausen imod; ved de verdslige Raadsherrers Indflydelse blev imidlertid den Straf, han skulde været idømt, ham eftergiven, men det blev ham forbudt, at prædike i Kjøbenhavns Kirker, samt at skrive eller lade prente Bøger; inden en Maaned skulde han være ude af Sjællands eller Skaanes Stift; kom han til Fyn eller Jylland, maatte han hverken prente, prædike, noget Præsteembede foretage eller sig i nogen Kirke indtrænge imod Biskoppernes Vidende og Villie[37].

Den første Handling, Tausen havde at udføre, efterat Dommen var fældet, og efterat han paa Folkets Forlangende var givet fri, var at frelse sin Anklager,

Joachim Rønnow, hvis Liv var i Fare, da han vilde begive sig til sin Bispegaard igjennem den ophidsede og forbittrede Menneskemasse. En Maanedstid efter forlod Tausen Kjøbenhavn og søgte ind til Rigets Hofmester paa Bistrup, Mogens Gjøe, „alle Lutheraners forsuar". Men Bladet vendte sig snart. Ved Mogens Gjøes og hans Datter Birgitte Gjøes Indskydelse, og ifølge Begjering af den menige Mand, Borgerskabet i Kjøbenhavn og en Part af Adelen, gav Rønnow Hans Tausen Tilladelse til at vende tilbage til Kjøbenhavn. Den 16de August 1533 udstedte Rigshofmesteren et Brev, hvori han lovede Bisfoppen fin Hjælp til at faa Tausen straffet, dersom denne fornærmede Bisfopperne og Prælaterne, eller prædikede ud over, hvad den hellige Skrift indeholdt og lærte, og den følgende Dag udstedte Tausen selv et af Vidner underskrevet aabent Brev, hvori han lovede at være Rønnow hørig, tro og villig, eftersom han havde faaet Tilladelse til at vende tilbage til Kjøbenhavn, og til der at prædike og lære det hellige Evangelium og Guds Ord rettelig og klarlig[38]. Freden var saaledes gjenoprettet, Tausen kom tilbage til Kjøbenhavn, efter kun at have været borte i femten Dage.

I Overskriften stod der hos Helvader (rigtignok med Trykfeilen 1531 for 1533) og Harboe, at Tausen havde skrevet dette Digt, dengang han var anklaget og dømt af Bisperne. Er denne Efterretning sand, ligger det nær at tænke sig, at det er skrevet, medens Tausen efter de stormende Optrin fjernet fra Kjøben-

havn fandt et roligt Tilflugtssted hos sin Beskytter, Mogens Gjøe, paa Bistrup i August Maaned 1533. For den ivrige Reformator var det en mørk trykkende Tid; dog Menighedens Trofasthed mod ham og dens Hengivenhed til den ny Lære lod ham se med god Fortrøstning ind i Fremtiden. Men Dieblikket var endnu ikke kommet, da det kunde siges[39]:

Jegh wed digh nu Danmarck inghenn tingh frii
forvdhenn Guds ord deth rene,
de andre staar du ilde vdi,
thij bliff hoff gud allene.

I Historien om Peder Smid og Atzer Bonde staar der om Munkene:

Deris Kapper oc Muncferi
er altsammen Bedrageri.

Det er i Korthed Indholdet af „den anden wise om Muncke Cappen med de Nober Christe qui lux[40] siunges med." Den er ligesom de to sidste Viser i første Afdeling et Angreb paa den catholske Geistlighed, navnlig paa Tiggermunkenes Udsugelser af Bonden, paa deres Afladshandel og uhøviske Levnet. Den overgaar dem i Heftighed og Bitterhed.

Medens alle de hidtil omtalte Viser maa ansees for originale danske, er denne det derimod neppe. Der findes paa det kongelige Bibliothek et lille Flyveskrift i Octav, fire Blade uden Trykkested eller Aar, med Overskriften: „Von der falschen münchs kutten, ein Liede, In dem Thon, Christe qui lux es et dies"[41].

Da denne Vise ikke er optrykt nogetsteds, vil den blive meddelt i sin Helhed i Anmærkningerne; det vil da ses, at den danske Vise ikke allene har laant sin Form fra den, men at den ogsaa i andre Henseender frembyder Ligheder i Tone og Udtryk, saa det ligger nær at antage, at den danske er skrevet paa Grundlag af den tydske.

Den langt overvejende Del af Pasquilliteraturen og Smædedigtene fra Reformationstiden i Tydskland udgik fra Lutheranerne; dog forsømte heller ikke de Katholske dette Middel til at komme deres Modstandere tillivs, men rigtignok i langt mindre Omfang.[42] Vor Literatur besidder ingen Pasquil eller noget Smædedigt fra de Katholskes Side, men der er dog levnet os en Vise, hvori en Katholik løfter sin Stemme mod den ny Tingenes Orden. Det er den allerede i „den danske Psalmedigtning" meddelte[43] og senere af C. J. Brandt paany[44] udgivne Vise, som er kaldet: En Munks Klage. Have vi hørt de Evangeliske synge i heftige Toner, fulde af de skarpeste Udbrud mod Papisterne, have vi hørt Hans Tausen tale om Sandheden, som baner sig Vei trods alle Baand og Lænker, og hørt ham forudsige Papismen et snarligt Fald, saa høre vi her en af det slagne Parti med tilbagetrængt Forbittrelse love sine Overvindere Hævn, ledsaget med Ønsket om, at Sorg og Hjertevе maa ramme dem. Det er ikke uden Interesse at læse denne Vise ved Siden af de andre her meddelte. Den udgives med

den gamle Skrivemaade, saaledes som den er os opbevaret i et Haandskrift[45] fra Slutningen af det sextende Aarhundrede. Der findes ingen Angivelse af, fra hvilken Tid denne Vise er; men Udgiverne af den danske Psalmedigtning have vistnok med god Ret henført den til Reformationstiden, til den Tid, da det Gamle efter en forgjæves Kamp med det Ny havde maattet bukke under for aandelig og verdslig Overmagt.

Fire Smædeviser,

trykte første Gang 1530.

Eenn vise om gudz ordz

Modstondere oc fiende, som wore for=
samlede i thenn herredag i Købpen
haffnn, oc besynderlig om
then Docther som kal=
liss Staagesyr

O Herre Christ hwor wiil thett gaa, 1
the teg bekenne the ære nu faa,
the mectige ville teg fordriffue.

The ære nw komne mod teg at staa, 2
thin ordt thin vilie the tage off fraa,
the ville off haffue aff liiffue.

The føre met seg bode muncke oc mestere, 3
the søge thennom op bode øster oc vester,
thine faar acte the at sliide.

The lade kalle doctores oc prester, 4
the glædis att the faa saadanne gester,
thin sandhedt viille the ey lyde.

Her er oc komen ſaa lærd en mand, 5
docter ſtaagefyr ſaa hedher han,
ſitt naffnn wil han beuiſe.

Somme mett ild oc ſomme mett wand, 6
vil han fordriffue for gutz ſandt,
ther mett vil han gudt priiſe.

Han er een kempe baade ſtor oc from, 7
han vil nu ſtride for paffuen aff Rom
hanſſ riige ſkal icke om falle.

Hwor han ey holler tha faller thett om, 8
ved criſti ordt thet vſkyldige lam,
thet han ketterij monne kalle.

Hwndrede gyldene thet er hanſſ løn, 9
ther offuer faar han en ſkenck vel ſkøn,
han ſkal nu mandelige ſtonde.

Meſſer oc mwncke met theris bøn, 10
ſkal han forſware mett tredſke løgn,
ſanhedt will han forwandle.

Han ſkræper oc banner oc er ſaa bold 11
han roſer aff ſtort offuerwoldt,
i tyſlandt han haffuer brwgett.

J ildt att brende i wand giøre koldt, 12
the ther ſtaa modt papiſterſſ woldt,
thennom haffuer han ſønder knwgett.

Lin. 6 f. n. ſkræper, praler.

Han acter oc nu saa her att giøre, 13
modt thennom gudtz sandhedt ville fremføre,
the maa bode besſue oc skelffue.

Thenn rene gudtz screfft vil han ey høre, 14
hun falder icke wel wdii hanss øre,
sedwone oc paffuen wil han følge.

Her er oc kommen x kobel munke, 15
huide, graa, sorte the ere vel struncke,
the acte att feste sitt riige.

Att thett skall icke nw falle needt, 16
men paffuelig skick skal bliffue wedt,
huer andhen ville the ey swiige.

Ther haffue oc somme docters naffnn, 17
aff muncke som ere i Køpenhaffwen,
simpell folck mett att beswiige.

J Christen kircke giøre the ey gafn 18
the ere vedt rentt korn som en affn,
ther vedt ville wij thennom ligne.

O herre gudt thu see her till. 19
hwor wnderlig handles sandhedtz spill,
thet kand nw hwer besinde.

Vi kunne icke selue wor handel besto, 20
thi gwdtz ordt ere off gangne fraa,
oc rettelige ere wordne blinde

Muncke oc gecke wi før forsmaade, 21
thennom gaa wii nu mett lønlige i raade,
wii holle thennom nu for øghen

The skulle nu hielpe oss aff vor vode, 22
att beholde vor store rente oc baade,
om the kunne winde mett løgn.

Eya hwi haffue wii bisskops ord 23
oc mesters titell oc naffn saa stordt,
oc mett inthett thet beuise.

Vi beside att wi ere vide oc smord 24
saa liidett acte wi thet rene gutz ord,
men verdhens roo og lise[46].

Herre gudt, giff nu thin sandhet mact 25
affstille diæffuelsens[47] løgn oc krafft,
att thine ey mere beswigess.

Thin ordt the vore fulnær forlact, 26
oc menniskens lærdomm allene i acht,
thine ordt ey meer ladt tyges. AmeN

Lin. 7 f. o. vide oc smord, viede og salvede. — Lin. 1 f. n. tyges, forties.

En viiſe om gudtz or=
dtz fiender oc ſerdeles Lectorr
Powel wendekaabe ſom
wor ſtaageſyr een
godt ſtolbroder i
then herredag
i Køpenhaffuenn.

Aa mange ere gudtz lønlige domme, 1
hwo kan thennom nu beſinde,
oc meſtt modt werdhens viiſe oc fromme,
wi maa thett ſtrax beſinde,
i lector powel wendekaabe,
hwor gudt haffuer giort hannom tiil en taabe,
i hans forwende ſiinde

O gudt huo thet wel acte kand, 2
oc wil i hiertet tencke,
huor blindhet haffuer beſlaget then mand,
for gaffver oc ſtore ſkenke,

sandhedt er hannom nu fallen aff,
saa giffue gudt hans legomme straff,
hanff bug han maa faa swencke[48].

Fordom wor gutz ord i hans mundt, 3
han kunde thennem wel forkynde,
thet wor icke rett aff hierthens grundt,
han snart thennom fra seg skynde,
han frøctede mennisskens trugsel oc fare,
forthi kom han i diæffuelsens snare,
mod gud oc mennisske att synde.

Han acter megett werdenff ære, 4
oc Paffuens folk att teckes,
mwncke og besper haffue hannom kiær,
aff hannom the opweckeff,
att staa saa hart gudtz ordt emodt,
een raadgiffuere er han thennom godt,
hannom bwrde fwldt snart att seckeff[49].

Han er nu ypperst i theris raadt, 5
som sandhedt mestt foracte,
then rene scrifft haffuer han forsmaad,
han er en skalk fortackter,
gammeld seduonne oc menniskkenff fundt,
the ere nu hanff største grundt,
paa thennom han mestt seg acter.

Lin. 3 f. o. faa swencke, svinde ind af Sult. Lin. 8 f. n. seckes, kastes i en Sæk og druknes.

See nu hwor werden gaar omkring 6
oc lyckens hiwll omwendiff,
han gaar mett thennom att dørren ing,
hannom før icke torde kendiff,
men hafde hannom for spott oc haadt,
att han forbandedis wore the glade,
att han maatte aff alle kendeff.

Nw er han i theriff tiæneste tro, 7
oc kand thennom raadene giffue,
han acter mett thennom haffue huile oc roo,
modt sandhedt monne han scriffue,
han er thennom redhe baadhe dag oc natt
oc dicther løgn saa offuerbratt,
o gudt wilt thu hannom driffue.

The føre hannom om oc lycke hannom inge, 8
saa ville the hannom giemme,
att mandt oc sand skal hannom ey finde,
the ere icke aff the slemme,
the glædis at haffue sliig en fincke,
hweff dicktt oc scrifft om landen kan klincke,
Luterff lære att fordemppe.

Prelaterne kalle hannom her oc dær, 9
the vidhe icke hwadt the wille,
hans snille raad thennom wille the lære,
sanhedt mett hannom attskilie,

Lin. 5 f. o. haadt, Haan. Lin. 12 f. n. driffue, twinge.

the giffue hannom dubell-ſold,
att the maa brwghe ſedwonne oc woldt,
paa næſen ſetther han oſſ briller.

Løgn oc tidende haffuer han kiær, 10
the høre tiil Paffuenſſ riige,
ther aff ſyneſſ han en mandt ſaa lærdt,
han acther icke nogen mandt att wiige,
wære ſeg enthen[50] doctor Nielſſ ſtaagbrand,
then gudtz forrædere aff tyſke landt,
han kandt icke wære hans liige.

The haffwe till hobe theris tredſke raadt, 11
ſandhedtz kætterij att ødhe,
the vride oc vende ſeg mange maade,
i rette viille the icke møde,
the tiænne ſin ſold ſom vtro ſwenne,
herrer oc prelater ſom the tiænne,
the frælſe thennom icke aff nøde,

Hwi gaa the icke nu driſtelige fram? 12
om the ſandhedt mett fare,
theris lærdom beuiſe at wære ſlem,
ſom nu predicke obenbare,
thennom bwrde ther offver att voge ſin halſſ,
om lutters lærdom wore falſk,
oc frælſe oſſ fra then ſnare.

Lin 8 f. o. wære ſeg enthen, være ſig endda, endog.

Men the elske løgn oc gaa i mørcke, 13
sandhedtz liwff the ey haffue,
gud hawer thennom taget fra sinn styrcke,
thet see wi thesse dage,
the wiises raad the nu forgaa,
for the thet rene gudtz ordt forsmaa,
thett er særdeliss gudtz plage,

Verdenss wiisdom oc kødlige snill, 14
thet vil nu gudt bort kaste,
gud haffuer optendt ewangeliske ildt,
at brenne oc synden laste,
the wiise skulle nu bliffue gække,
gud vil oss andre for thennom opwecke
laafver gud vor fader milde

Muncke løgn oc docters store naffn 15
oc theriss falske lære,
som papister hawe tenck seg op tiil gaffn,
oc thenne verdens ære,
i kaste thennom bortt oc acte thennom ey,
the lære icke rett til hymerige wey,
for gudt maa i thet kiere

Gudt Fader bethee oss nu thin naade, 16
thin sønss ordt att kiende,
oc frælss oss fra falsk lærdomss wodhe,

Lin. 4 f. n. kiere, klage. Lin. 3 f. n. bethee oss, vis os.

mennisskenss paafundt beskende,
som oss lærrer andhen salighedt,
een ene Christi[51] retuishet,
vedt troen att bliffue salig Amen.

En viise om Antecris

then oc hans tilhengere oc theris forgiff telige handell.

Jlle i giffue liwdt oc merke meet
finde, 1
huor prester oc mwncke the giøre off blinde,
met theris falsk mening oc swencke,
thi the loffue off mett mund oc hand[52],
then ting the aldri i læsten fand
the acthe thennom ther aff rente.

Gudt fader sende off sin eneste søn 2
han thede seg saa att wære wor veen,
saadan gaffue monne han off giffue[53]
han lærde off alle then hellige læst,
wi skulle hende holle som wi kunne best,
om wi ville salige bliffue,

Then hulle the cristne i mange aar, 3
som vell kan findes oc screffuit staar,
thet siger ieg eder met ære,

Lin. 7 f. o. swencke, Rænker. Lin. 6 f. n. læst, Evangelium.

saa kom passuens kirkelow paa,
hun holler ey rett then christelige[54] tro,
thet maa wi alle kiære

Mett henne haffuer passuen vor frihed ød. 4
oss vnder henne bode tuingd oc nød
seg selff till lycke oc bode,
han haffver oss hellige dage sett,
mett faste, plage dag oc natt,
the christne til stor skade.

Paffuen han er en antecrist, 5
saa findis i scrifften oc thet er vist,
thet kunde wi nu befinde,
Joannes scriffuer ther om nog,
Petrus oc Paulus tesligest og,
Daniel kand thet besinde.

Bisper skulle oss gudtz ord tilraabe, 6
thi the kenne thennom wære viise oc klaage,
the tye nu qwer som stene,
men braske oc bramme thet kunne the well,
gudtz folk giøre the ey rett oc skell,
falskelig christi hiordt the tiæne,

Theris amystzer[55] ere af dyur skiin, 7
huer aff thennom i kirken er baade døw og blind,
stor rentte kunne the vell aagre,
mange saagneprester predicke inthe.
foruden the thennom stort offer wente,
stor køpmantzskab the i messen bruge.

Lin. 6 f. n. amystzer, Klædningsstykker af Peltsværk, som bares om Skuldrene.

Abbede oc muncke the fede seg fast, 8
som swin ther paa en stii er kast,
huat giøre the andet ther,
nwnner the siunge i theris kordt
the wide ther aff rett ey ett ord,
huor dorligt monne thet wære

Bedere oc mulestødere[56] løbe omkring 9
oc laacke fra bonden hanss bæste ting,
forudhen all blusel oc ære
saa bøgghe the closter som store slaatt,
the giøre ther i fullidett got,
the kalle thet gudz tempell at wære.

Presternes høstrer ere thennom forbødt 10
mett horer oc sløger dele the theris nød,
oc møør the mange krenke,
biscoper een part the eere horkarle,
the ride i theris frenckerss sadle,
the spare huercken mør eller æncker

Bedrøffver eder nu papister alle, 11
saa ville wii eder her effter kalle,
som icke maa gudtz ordt høre,
eders falskhedt er nu kundgiordt,
thet findess i eders gerninger oc ord,
sathan monne eder forføre.

Lin. 7 f. o. Bedere oc mulestødere, Betlere og Tiggermunke. Lin. 12. f. n. høstrer, Hustruer.

Paffuenss laaw holle i wedt mact, 12
oc christi ordt haffue i forlact,
forderffuelse skall thet edher bliffue,
i scriffwe till hobe modt læsten alle,
thet er gudtz ord som wi thet kalle.
then skulle i aldri fordriffue.

Vore i en galnere een pharao vor, 13
ther tiil Jezabell then wlffiinde haar,
modt gudtz folk edher att offwe[57],
dog wil gud ederss ondskab fortrycke,
atti skulle eder alldri wndrycke,
fra hans heffn oc vrede.

Saadant folk haffuer paffuens sæt, 14
wii tenke ther paa baade dag oc nat,
huor wii kunne thennom omwende,
att tage wed cristi sande lære,
oc holle hannom sidhen allene i ære,
lade seg ey swigess saa lenghe.

O gudt aff hymmellin huor vnderlige, 15
handler verdhen thine ordt i iorderige,
thet kan the christne merke,
styrke i oss titt ordt oc naadhe,
att wi maa frelsess aff diæffuelsens waadhe,
oc teg allene dyrcke.

Lin. 9 f. o. edher at offwe, at reise Eder.

Een viise om muncke
oc theriſſ falſke handel ſomm er brwget llang tiidt.

Vncken tencker han ſeg ett raadt, 1
huor han ſkal bonden lwre,
huor han ſkall ſtor riigdom faa,
foruden arbeidet hint ſwree,
han neyer dybt, han er wel tredſk,
meer en ræffuen er han ſledſk,
Lad ſaa fenden tro muncken

Han far omkring i huer en by, 2
ſiin køpmanſkaff att driffue,
gamle capper att ſelie for ny,
en køpmand wil han bliwe,
han acter at gecke huer enn mand,
ſom icke hans ſcalkhedt kende kand,
Lad ſaa fenden t. m.

Lin. 5 f. o. lwre, narre. Lin. 8 f. n. fenden, Fanden.

Til marckidt fører han en̄ gammel kappe, 3
skiden oc bøtt med klwde,
huem hende køber, hun giør hannom slappe
fra penninge, øxen oc stwde,
thet pleger att være munckenss seedt,
att daare bondenn mett telige snedt.
Lad s

Bonden er arm han dricker vand. 4
han haffuer ey andhet att tære,
han laacker fra hannom baade faar oc lam,
som han skal seg aff nære.
han predicker saa lenge paa sin wild.
att bonden formaar icke skøtt en skildt
L. s.

Sit afflad lader han biude til, 5
oc thet er ont til grundhe.
en slwe thet ey hielpe wil,
wi købe thet ingelunde.
i sæte eders haab til gud allene,
saa giør han eder aff synderne rene,
Lad s s

Hymmerig ther han seliie vill, 6
om han kand penninge fange.
ther paa giffuer han vtt indseile oc breff,

Lin. 2 f. o. bøtt, bødet. Lin. 12 f. o. paa sin wild, til Baade, til Gavn for sig. Lin. 12 f. n. icke skøtt, snart ikke. næsten ikke.

saa haffver han lwret mange.
hui skulle han hymmerig sellie saa.
fra thennom som thet wed troen kunde faa.
L s s

Sitt afflad ther han fører omkring. 7
nar han i termen skal scride,[58]
i gode folk thett er stor skam,
wii skulle thett lenger lide
wi skulle hannom end gang viise hiem.
saa han skal komme rett aldri igen.
L

Kloster thet er en bodnløff stædt, 8
thet kand rætt aldri fylleff.
helffuedis ladegor saa er thet.
theris skalkhedt kand icke dylgeff.
men kunde the en ett keyserdømme faa.
thet kunde the muncke rett inthet forslaa.
Ladt saa

Aff thet the arme skulle thennom føde. 9
thet ploke de bort mett slæthe.
mett store mwre lægge the thennom øde,
mett manghe kræffne rætter.
the kloster the skinnie baade huide oc røde.
meer en slot saa braske the skøtt.
Lad s

Lin. 6 f. n. mett slæthe, med slette, ganske og aldeles.

Gwdt giffue i ville nu see her till.
oc wære her effther snilde.
nar muncke aff ether trøgle will.
oc wære eder saa wmilde.
viise thennom bort tiil edherss plog.
terske, mwge, oc fare til skow.
Ladt saa fenden tro muncken. AmeN.

Hans Tausens Vise

om

Løgn og Sandhed

og en Vise om

Munkekappen,

trykte første Gang 1547.

Tuenne Skiøne

Viser Dē første Om Løgē oc Sādhed Den anden om Muncke Cappen.

I Fordom tiid vor sandhed mechtig oc bold. 1
affholden i alle maade
offuer all werden haffde hun vold,
oc ingen mand giorde hende waade,
Nu er Løgen vorden hende wred,
hun maa hende huercken høre eller se.
Hun vil hende plat fordriffue.

Sandhed foor til herre Slot, 2
hun acthe seg Borgeleige ath fonge.
Saa brat som hun waar kommen op,
oc klaude sine waande,
Ther kom løgen ridende i gaard
med Rytter oc hoffmend saa vellig hun vaar.
Met blancke spær i hende.

Løgen er hollen i Herre stadz 3
de monne hende hedre oc ære.
Sandhed hun fick det sport saa brat,
Stor sorge monne thet henne wære,
Sandhed skred at porten vd.
Ad hun vndkom, hun tackede Gud,
Hennes liiff hadde der nær kosted.

Lin. 9 f. o. Borgeleige, Qvarter. Lin. 7 f. n. stadz, Stand.

Sandhed foer til Kiøbsted ind, 4
Oc kiøbsted ræt ad nyde,
Løgen fick thet oc saa i sinde,
hun ville hende plat forbiude,
Løgen skreff breff til Borgemestere oc Raad,
Ad de Sandhed ihiæl skulle sla,
Hun ey hos thennum skulle bliffue.

Thi maatte Sandhed om mydnatz tiid, 5
oc Kiøbstædz mend vnduige,
Fordi de lagde der paa flyt
Ath de vilde hende besuige,
Di for hun til Bondens gaard
oc actede der at bliffue nogre aar
Ath løgen henner icke skulle finde.

Løgen screff breff til alle ting,
At de Sandhed skulde gribe.
Oc føre hende bunden til Slottet ind,
hun vilde dennom gaffuer giffue,

Lin. 2 f. n. platz, Plage.

Sjette Vers hos Heldvader:

Sandhed kom paa Tinge frem,
Retfærdigheds Sager ad føre,
Fogden vaar en hastig Mand,
Hand slog hænd ved hænd Øre,
Du før mig huercken Ox' eller Guld,
Vdi mit Embed' est du mig whuld,
Jeg maa dig huercken see eller høre.

Eller Løgen ville Bonden-beskatte
Med iammer oc ve oc daglige platz,
Saa ath hannem skal lidet triffues.

Sandhed motte icke paa Jorden boo 7
hun kunde ey fred der nyde,
Fordi vil hun paa Capittel gaa
hun ville sit skel der skiude,
Biscoper oc Prælater træde henne vnder fod,
For hun vaar deris stadz emod,
Som the vrettelige føre.

Sandhed monne til Closter gaa, 8
hos Bisper motte hun icke være,
Hun tog en Muncke cappe paa,
then achtet hun rolige at bære,
Sandhed bad Muncken mod Løgen skulde stride,
At hun motte rolig i Closter bliffue,
det kunde dem meget fromme.

Sandhed du est en rymnings mand, 9
Oc deg kand ingen lide,
Det suarede Gaarden som en mand,
wii ville ey for deg stride,
Fordi vy tiæne nu Løgen meth tro,
Di maa du ey i vort Closter boo,
Du kant oss lidet fromme.

Lin. 7 f. o. sit skel der skiude, appellere.

Løgen hun er i Closter riig, 10
Hun giffuer off ingen plage
Icke er en anden i werden slig,
der off giffuer saadanne dage,
Løgen hun bygger op store mure
Och inthet arbeide er off saa sure,
Hun kand off frilig bestyre.

Sandhed du est bode sulten og maffwer, 11
Din stegers monne lidet røge,
vort Priisoon est du en gæst saa fager,
Och hannem skal du nyde,
Nu er Løgen vorden Munckens patron,
Oc Sandhed sidder i theris Priisoon.
Til døde ville de henne swelte.

Hadde Sandhed enthen wenner eller frender, 12
Til Munckene wille talle,
Ath de deris vrede ville fra hende vende
Oc lade hende frilig hæden fare,
Herre Gud aff Himmelen hjelpe henne wel,
Di Munckene giøre henne stort vskel,
Hun haffuer dog ingen brøde.

Sandhed fortryckes til en tiid, 13
Det kand huer mand vel mercke,
Dieffuelen giør der til stoor flyt,
at hand kand løgen bestercke,

Lin. 7 f. o. off frilig bestyre, frit styre os, mage det for os, som hun vil. Lin. 10 f. o. Priisoon, Fængsel.

Men kommer Sandhed til ordz igen,
Da raader ieg Løgen du bruger dine been,
Du vedſt huad det vil kaaſte.

The ære nw faa det ville forſtaa, 14
At Sandhed aff fengſel er kommen,
The loffuer Gud baade ſtore och ſmaa,
Aff hiærtet oc ey aff lungen,
Papiſter thennom ſtinger hun iammerlig,
At hun obenbare theris ſuig,
Som thennom ſtort wold haffuer giffuit.

Slutningsverſet hos Heldvader:

Gud hielpe dem alle ſom lijde twang,
  Forfølges i mange maade,
Aff Løgneres Tunger, ſom giøre dem bang,
  Gud ſtyre for oß oc raade.
Gud ſtraffe oc ſtille den Løgneris Bram,
Ad hand maa ſelffver faa Laſter oc ſkam,
  Gud naadelig oß bevare, AMEN.

Den anden wise

Om Muncke Cappen med de Noder Christe[59] qui lux siungis med.

O Cappe du est aff Dieffuelin skafft 1
saa maange siæle haffuer du fortafft,
Som sette paa teg sin siste liid,
oc ey paa Gud den Herre saa blid.

O Cappe du est en Heluedis vod, 2
du kommer Christne siæle i tod[60]
Met tit falske afflad som du mone bære,
Saa dyb een skalck i teg monne være.

O Cappe betenck teg ræth omkring, 3
Du sluger bort vor beste ting,
De fatige viduers oc faderløse børn,
Deris gods slug du som wlve oc biørn.

Lin. 7 f. n. tod, egentlig: Forsinkelse, Ophold; her maaske: Fortvivlelse (?). Lin. 2 f. n. viduers, Enkers.

O Cappe huad skulle den Cardinale dom, 4
som du aff Pauen kiøpte i Rom
For xviii tusin gylden røde,
Som vor de fattiges føde.

O Cappe du giør saa stor een plage, 5
det maa den vsle bonde klage,
Du røffuer fra hannem baade sølff oc guld,
met dit afflad som din cappe er fuld.

O Cappe din skalckhed er nu røbt, 6
Guds ord du haffuer bode solt oc kiøbt
Sølff belte oc Bratze och Guldringe
Saa thit monne de paa borden springe.

O Cappe din Paue vor hengt i Rom, 7
the Muncke de løbe fast vden om
Men Pauens brende saa monne the bære[61],
O Cappe det maa ingenlunde saa være.

O Cappe du est al skalckhets ham, 8
Nu bør teg baade last oc skam,
Guds ord du icke høre vil,
men hoor oc mord du bedriffuer til[62].

O Cappe tencke nu paa at du skalt døø, 9
Och redde din siæl fra heluedis nød,
Enaar du kommer for Guds dom
den Paue kand teg ey hielpe i Rom.

Amen.

Munkens Klage.

Psalmer oc Loffsange erre optengt, 1
Gudt fader ther med att prise,
Oc iche til Mindisskens kladerij.
Theris wndskab ther met at beuise,
Men nu misbrugis di anderledis,
Til wnøttuge handell oc thalle,
som til sin tid straffes will
medt helffuedis Ild oc qualle.

„Ab dybefsens Nødt" thend Psalme saa skønn, 2
Err dichted aff Dauidt, hinnd bolde,
oc iche aff Dadlere eller wnøttuge folck,
som vndt førre vdj thieris skiolde,
Nu siungis hun om oprichtuge folck
thennem ther med at baguaske,
Dog huer bliffuer well thennd hand er,
for alle Pladre taske.

Om di ind skønt lader huer forstae 3
thieris vnde Neme oc Vande,
oc miner bode aff huff oc sind,
gott folck therr met att forhanne,
Saa bliffuer ther medt thieris Vndskab bekenndt,
attj erre falske vdj Sinnde,
Oc bliffuer kundgiortt for Alle mandt,
att ther med err Ingen ærre att winde.

Lin. 3 f. o. kladerij, Mundhuggeri, Kiv og Trætte.

„Ab dybſsens Nōedt" Raabte Dauidt ſaa høget 4
vdaff Bedrøffuide Sinnde,
Till Gudt ſin herre ſom hanem haffde ſkafft,
oc iche til Mand eller quinde,
ſom diſse Baguaſker nu lader forſtae,
Gott folck her med at ſkulde giøre
Jndog thij aldrig haffue hørt eller ſaa,
Nogen ſin Røſt ſaa monne framføre.

Et Mindiſke ſom oprichtug ere, 5
hun lader ſig iche behage,
huerß thale at ahntage eller giffue vdij agtt,
Rofte thi ind nogre daghe,
Men holder ſeg ſielffuer for ſin oc wertt,
andet att giøre oc lade,
End thet ſom ſømer oc ſtaar hinder well
oc haffuer gode Maade.

Ther fore tha haffuer Jngen Behouff, 6
Paa theris gerninger att agte,
ſom ſtiller ſeg rett vdj ſind oc hoff,
i ordt oc alle fachte,
Jche helder thør Nogen heffne thet
ſom hanom iche ſkier til vnde,
Men kand wel thole i huem thet ſkall,
huad rett err vdj alle ſtunde.

Dett war wel Ret och burde at ſkie, 7
at huer ſom ſligtt wilde digte,
attj thieriß Naffne loed ſette ther vdj,
at huer Sandhed kunde beſigte,

Saa kom wel thend ſom lod thenom forſtae,
attj thet icke kunde thoelle,
attj theriß Løgen vdrabe vill,
Och Sandhed vdj thett ſtedt forholde.

Endog att thet maa icke nu ſkie 8
ſligt maa giffuis oß tilkinde,
ſaa lader thi thenom wel offte bethie.
ſandhed til Løgen at vmbvende,
Indtil ſaa lenge thi bliffue betalit
for theriß forfengelig thalle,
aff alle thenom ſom ſandhed haffuer kier,
thi wille thenom vel affmalle.

En Foegell thend kindeß paa Federn ſinn, 9
oc Eßell paa ørenn hin lange,
ſaa giør oc ſkalcken paa ordt oc digtt,
ſom ſtedze fram hanom mon gange.
Gud giffue thenom ſorge oc hierrte we,
oc aldrig glede y brøſte,
Oc lade thet vare ſaa lenge hoeß thennom
Indtil wij ſkulde thenom thrøſthe.

Anmærkninger.

1) En Charakteristik af denne Literatur er givet af K. Hagen i „Deutschlands literar. u. relig. Verhältnisse im Reformationszeitalter“, 2 Bd. S. 176—219; interessante Oplysninger ere meddelte af J. Voigt i en Afhandling: „Ueber Pasquille, Spottlieder etc. des XVI Jahrh.“ i Raumer's Histor. Taschenbuch, 9 Bd. 1838 S. 321 ff. — En Samling af 50 saadanne Skrifter ere udgivne i tre Bind af O. Schade under Titel: Satiren und Pasquillen aus der Reformationszeit, Hannover 1856—58.

2) L. Dietrichson har allerede i „Læredigtet i Nordens poetiske Literatur“ Stockh. 1860, S. 41 ledet Opmærksomheden hen paa Manuel, uden Tvivl efter Gervinus, Gesch. d. deutsch. Dichtung 2 Bd. S. 404 (4te Ausg).

3) C. Sonnenstein-Wendt: „Om Reformatorerne i Malmø“, i Ny Kirkehistoriske Samlinger, 2 Bd. S. 200. Engelstoft tænker paa O. Chrysostomus, Reformantes et Catholici, Haun. 1836 S. 35, Anm. 20. —

4) Manuel's Satire udkom 1528, to Ark i Qvart, uden Forfatter-Navn og Trykkested (Basel eller Straßburg?) med Titlen: „Ain klegliche Botschafft dem Bapst zukomen, antreffend des gantzen Bapsthumbs weydung, nit des viechs, sonder des zartten völcklins, vnd was syn heydischheyt darzu geantwurt vnd than hatt“ (Grüneisen, Niclaus Manuel, Leben und Werke, 1837, S. 220; S. 423 ff. er Skriftet aftrykt bogstavret). Samme

Aar udkom en anden Udgave, ligeledes i Qvart, anført i [K. Heise's] Bücherschatz der deutschen Nationallitteratur des 16 u. 17 Jahrh., Berlin 1854, Nr. 2136 — opført mellem tydske Skuespil, og en tredie Udgave i Octav, med et Tillæg: „Die ordnung vnd letzter will der Meßz, so da die gantz Pfaff heyt, gesöygt, erneert, vnd beschirmet hat wie ein muter ein kind". En senere Udgave findes paa det Kongelige Bibliothek — desværre defekt — trykt tilligemed nogle andre satiriske Skrifter fra Reformationstiden i Pfortzheim, 1563 (8) med Titel: „Sendbrieff, von der Messen kranckheit, vnd ihrem letsten willen, den Bapst zukommen"; kun Orthographien er forandret. Dette Skrift, i schweizersk Sprog, blev forfattet paa en Tid, da der indtraadte et Vendepunkt i Reformationens Gang i Bern ved Disputationen den 6 Januar 1528. Manuel tog med megen Kraft Del heri, og Messen og dens Misbrug var netop et af de Punkter, som især var Gjenstand for Disputationen. Grüneisen fælder følgende Dom om disse to Satirer: „In diesen beiden Schriften ist unstreitig das Kräftigste enthalten, was die polemisirende Laune in jener Zeit geschrieben, und mit einer originalen Einfachheit der Sprache, mit einem sprudelnden Witz der Bilder und Gegensätze, mit einer, daß ich so sage, derben Eleganz, einem, bei aller Ungezogenheit, wohlberechneten schönen Maaße des Ausdrucks dargestellt, daß hier nicht bloß die reiche dichterische Gabe des Humors, sondern auch das feine künstlerische Talent des Geschmacks in dem komischen Ernste, in der wahrhaft rührenden Laune dieser kleinen Aufsätze sich zu erkennen gibt, die nur ein ausgezeichneter Geist in glücklichster Stunde so hervorbringen konnte." (anf. St. S. 222; S. 223 ff. findes Beviserne for, at Manuel er Forfatteren.)

Det bedste Vidnesbyrd om, hvor godt denne Satire faldt i Tidens Smag, er dog ikke blot den Forbittrelse, den fremkaldte hos Katholikerne (Grüneisen anf. St. S. 223), men navnlig den Rundreise den gjorde

i de andre protestantiskſindede Lande. Man kjender saaledes flere tydske Bearbeidelser. Af disse er en, uden Aar og Trykkested, udgivet af Strobel, Neue Beiträge zur Litteratur bes. des sechzehnt. Jahrh. 1 Th. 2 St. S. 27 ff. og bedre hos O. Schade, Satiren u. Pasquillen, 2 Th. S. 252 ff.; en anden henføres til Aaret 1539 af Gottsched, Nöthiger Vorrath zur Gesch. d. deutsch. dram. Dichtkunst, Leipzig, 1757, 1 Th. S. 83; en tredie, den eneste Bearbeidelse, hvori „Die Ordnung und letzter Wille der Messe", er taget med, er fra 1569, Strobel, anf. St. S. 19—20. Medens alle disse Udgaver under forskjellige Titler: „ein klägliche Botschafft", ein lustigs Gespräch", ere i Prosa, har man en, trykt i Qvart, 5 Ark stor, med Overskriften: „Newe Zeittung Von Bäpstlicher vermainten heyligen Meß, fröliche Badenfart. Darin sie wider grün zu werden verhofft, aber onuersehens auß ihr ein tödtlichs wasser geschwitzt, darauff kläglich vnd jämerlich gestorben. Mit göttlicher schrifft wol bewart, kurtzweilig vnd nutzlich zu lesen im jetzigem lauff. Getruckt zu Rom auf dem Palacium, durch doctor Meß Ancken, im jar vor Christus geburt"; den er affattet i Rim, inddelt i fire Akter, hver med flere Scener, det Hele med en Indledning og en Slutning, Grüneisen, anf. St. S. 225—26; han antager, at den er fra Pfalzegnene og fra den sildigere Reformationstid. I [K. Heise's] Bücherschatz der deutschen National-Litteratur etc. S. 142, Nr. 2155 sættes den til 1540; hos E. Weller, Die falschen und fingirten Druckorte, Leipzig 1858 S. 2—3 anføres den som trykt i Strasburg c. 1546 (et Exemplar hos H. Aminson, Biblioth. templi cath. Strengnesensis Stockh. 1863, S. 468*)).

*) Smst. S. 228 nævnes en anden Udgave i Qvart: „Ein Klegliche Botschafft an Bapst, die Selmes betreffendt, welche kranck ligt vnd wil sterben. Sampt einem Gesprech etzlicher Personen", uden Sted og Trykkeaar.

Paa Plattydsk var Satiren allerede udkommen 1529 i Octav. Titlen findes hos Scheller, Bücherkunde der Sassisch-Niederdeutschen Sprache, 1826, S. 186: „Dialogus. Nyge tidinge vor nye gehort. Eyn Klegelike pødeschopp dem Paweste voergekamen, andrepende, den høuetsteen ym fundament des gantzen Pawestumbs, nømlick syne Mysse, vnde wat syne Hillicheyt dar tho geantwørdet hefft, mit sampt synen geistliken bundgenoten. Allen Papisten tho einem nyen iar". Satiren er her ligesom i de andre Bearbeidelser lokaliseret og i Prosa; den er, saavidt vides, aldrig optrykt og kjendes kun af Scheller's Omtale. (Et Exemplar skal findes i Bibliotheket i Wolfenbüttel.)

Ogsaa en hollandsk lokaliseret Oversættelse kjendes. Titlen er: „Dat doot bedden ende ondergank der misse"; derunder et Citat: „Mijn God helpt my wt die hant der Godloosen: Wt dye hant des ongherechtigher ende gruwelijcker. Psalmo. 71". Det er en lille Octav paa 16 Blade, uden Aar; paa næstsidste Side læses: „Ghedruct buyten straesborch: By willem Gheykarts". Lidt ovenfor læses: „Dat graf der misse is ooc vor handen; Ende sal seer corts int licht comen". (Et Exemplar paa det Kongelige Bibliothek. En samtidig Haand har skrevet til: „Anno 1566.)

Den danske Bearbeidelse er trykt 1533 af Hochstraten i Malmø, Sonnenstein-Wendt, anf. St. S. 200, Anm. 109; men Originalen har allerede været kjendt 1530. Der kan nemlig ikke være nogen Tvivl om, at det er denne Satire Hans Tausen sigter til i sit „Suor til Lector Powell om den papistiske Messe", som udkom 1531, men var færdigt fra Tausens Haand i Advent før Jul 1530. Det hedder i denne Bog, Blad B iij, om Messen: „hun er bleffuen saa ilde faren, att hun skall nøye staa til at hielpe, ehuor hun haffuer mange læger, hendis gamble siuge will allt worde hende thenn wisse død. Saa weer thu oc saa nu flittig til at hielpe thenne thin arme siuge messe Kære L. Pouel,

reed tigh paa wrther oc spidserii, drick oc smørelse, giff hende eenn purgatz om hun haffuer ont y sin bug, lad skue hendis Wand, hun tøør wære forgiffuen hendis median oc føl hendes pulss". Samme Sted Blad B iiij læses: „J huad ieg maa høre, then arme krancke messe maa loffuet att hun hauer foet sodan eenn patron". Povel Eliesen optræder som bekjendt i Satiren under Navn af Broder Dirik Bendekaabe blandt dem, som skal hjælpe Messen. Hvis man tør antage, at disse Tausens Ord sigte dertil, saa maa altsaa ogsaa den danske Bearbeidelse have været Tausen bekjendt allerede 1530*).

---

*) Maaske fra samme Tid er en lignende rimet Satire paa Engelsk: „Pathose, or an inward passion of the pope for the losse of hys daughter the Masse" (Trykfeil for: Missa), uden Aar, med Trykkestedet angivet efter Digtet: „Imprinted at London by John Daye and Wylliam Seres"; 16 Sider i Octav. (Et Exemplar paa det Kongelige Bibliothek.) Messen er dødssyg; Paven anraaber alle græske og romerske Guder om Hjælp for sin Datter; da alt er forgjæves, giver Paven Messen sin Velsignelse og veileder hende om, hvorledes hun skal forholde sig, naar hun kommer ned til Keiseren i det evige Mørke, som skal gjøre hende til sin Arving. De sidste Linier lyde saaledes:

— Pope and messe
I must confesse
To be no lesse
Then deuelishnes.

Dertil slutter sig med Overskrift: „The recantacion of mystres Missa — the oldest doughter unto the Pope" (5 Blade, Titelblad mangler). Messen kundgjør for Alle, at hun har hersket trehundrede Aar som en Gudinde og med guddommelig Kraft, thi det var en almindelig Tro, at hun nedstammede fra Christus og hans Disciple. Men nu er det opdaget, at hendes Fader er Paven og den Dame Avaritia, og at hun har havt mange Børn med ham og med Cardinalerne. Hun har aldrig havt nogen guddommelig Kraft, men har ene hersket ved Bedrageri. Christus uddelte ved Nadveren Brødet til sine Disciple, men hendes

Det vilde være interessant, at kjende de tydske Texter nøiere, for at kunne komme paa Spor efter, hvilken den danske Bearbeider har havt for sig. Flere Omstændigheder tyde paa, at han maa have benyttet en Text, som ligger Manuels nærmere end den af Strobel og Schade udgivne, hvis det ikke har været selve Manuels Original. Naar det saaledes hedder:

Wi ville dem først met penninge smørge
Der met ville wi dem smidige gøre
Ath i dem kant mand giøre weeg
En hestesko, som det wore beeg

lyder Stedet i den tydske Bearbeidelse hos Strobel: „man muß die selbigen vermeinten trotzleute vorhin mit gelde wol schmieren, daß man sie mit einem schweinspieß möchte wol erfreuen"; hos Manuel derimod: „man muß sy aber vorhyn wol mit geldt salben, dann werden sy so lynd, das man ein roß ysen in sy schwetzte". Ogsaa ere i den tydske Bearbeidelse mindre Afsnit udeladte, som komme igjen i den danske. — Det kan mærkes, at den plattydske og den danske Bearbeidelse ere de eneste, som have til Overskrift: „Dialogus", og at medens Titlen paa den første ender med: „Allen Papisten tho einem nyen iar", slutter Fortalen paa den danske med:

Papister skulle dette wel behaffue,
forthi det er deris nyaars Gaffue.

Som bekjendt er Satiren optrykt i Danske Magazin, første Bind; den er paa ny udgiven med forandret Orthographi af C. J. Brandt: En Satire fra Refor-

---

Præster spise det selv, og Kalken, som Christus lod sine Disciple drikke af ved Nadverbordet, den tømme hendes Præster ved Frokostbordet. Nu er Alt kommet for Lyset, derfor vil hun vende tilbage til Paven, fra hvem hun kom, og tager da en rørende Afsked med Alle (— „Fare well olde frende frydav, and haue me commendyd vnto your brother saterdaye".)

mations-Tiden, Kbh. 1861, udgjørende en Del af: Ældre danske Digtere, første Bind, Kbh. 1862.

5) Engelstoft har allerede i Reformantes et Catholici, S. 35, Anm. 21, gjort opmærksom paa, at denne Satire maa være oversat fra Plattydsk. Originalen, som mangler hos Scheller, findes paa det Kongelige Bibliothek. Det er en lille Piece i Octav paa 4 Blade, uden Trykkested og Aar. Titlen er: „De dydesche Vigilie". Derunder et Træsnit: en Munk med en opslagen Bog i Haanden. Underneden læses Versene:

Vigili boeck bin ick genent,
  In Brabant gantz wol bekant.
Ga nicht vor aner, mer kop my,
  Der Papen bedroch leer ick dy.

Tilvenstre for Træsnittet langs ned ad Siden læses:

Olde apen, yunge Papen, vnd wylde beren,
  Schal nemandt yn syn huß begeren.

Paa høire Side læses følgende Vers:

De syn huß wyl beholden suuer,
  de bewar ydt vor Papen vnd buuer.
De Papen laten na eynen spröke,
  vnd de buuren eynen röke.

Bogen slutter med:

Ein oldt Rim.

Mønnicke, Nunnen vnn Papen,
  Segen rotten vnd Apen.
Vlegen, Rupen vnd Müse,
  Horen, Keuer vnn Lüse.
Dar de krygen de överhandt,
  Vorderuen se stede vnd Landt.

Derunder:

Leuen Papisten nemet dyt vor gudt,
  Na dyssem geyt eyn beter vth.

I det midterste Stykke med Overskriften: Antiphona, ere Verslinierne afdelte efter Rimene, hvilket ikke er Tilfældet i den danske Oversættelse. Langebek henfører denne til 1529, i Dansk hist. Almanak for 1764. Herimod har Sonnenstein-Wendt, anf. St. S. 201, Anm. 111, sml. S. 192, indvendt, at Bogen er trykt med Chr. Pedersens og Hochstratens Skrift, og at den da enten maa være trykt i Antwerpen, eller i Malmø efter Chr. Pedersens Hjemkomst, hvor han maaske allerede i Efteraaret 1532 har begyndt at trykke. Den er optrykt i D. Mag. 2 Bd. S. 150 ff.

6) Lic. J. F. Fenger har aftrykt Historien om Peder Smid og Atzer Bonde i Kirkehistoriske Saml. 2 Bd. 1853—56 S. 326 ff. efter det eneste Exemplar, som nu kjendes (paa det Kongelige Bibliothek). Dette Exemplar, som er defekt, idet baade Titelblad og Slutning mangler, maa efter Skriften at dømme være trykt i Aarene 1580 hos Laurentz Benedicht i Kjøbenhavn.*) En tidligere Udgave trykt 1559 i Hamborg af unge Johann Wickradt kjendes kun af Omtale; Terpager Rip. Cimbr. S. 567 (»Colloquium vernaculum de Missis inter Petrum Schmidt et Adzerum Bondonis f.«) og Peder Syv i en Antegnelse i et Exemplar af „Betænkn. om d. cimbr. Sprog" (anført i Danske Digtek. Hist. 1 Bd., S. 180) nævne den**).

---

*) Hos ham ere flere Skrifter henhørende til Folkelæsning trykte. Man har saaledes: Persenober fra 1572, Griselbis, fra 1597, Samtale mellem Vor-Herre og Sancte Peder fra 1597. Ogsaa den ældste Udgave man kjender af Broder Runs maa være trykt hos ham omtrent samtidig med Historien om Peder Smid.

**) Ifølge velvillig Meddelelse fra Dr. Hoffmann og Archivar J. M. Lappenberg i Hamborg har ingen Hamborger Literat nogensinde kjendt denne Udgave, som ikke findes i Hamborg; begge tvivle om Terpagers Angivelse er til at stole paa. Bogtrykkeren Johann Wickradt har kun trykt fra 1557 til 1565 og Lappenberg kan kun anføre 11 til 12 Bøger, som ere trykte hos ham (Zur Geschichte der Buchdruckerkunst in Hamburg, 1840, S. XLII,

Nyerup, Danske Digtekunsts Hist. 1 Bd. S 174, og med ham N. M. Petersen, Bidrag til d. danske Lit. Hist. 2 Bd. S. 218, antage, at Historien er skrevet 1533, idet de støtte sig paa den Gisning, at Navnet Peder Smid kan være laant fra den Lægmand af samme Navn, som 1533 bragte Roskilde Borgere til at sætte sig til Modværge mod Bisskop Joachim Rønnow (N. Hemmingii *Comment. in Evang. sec. Joh. Basil.* 1591, Pars prior, P. 367; Citatet hos Knudsen Joachim Rønnow, S. 89, Anm. 1). Denne Navnelighed synes imidlertid at være for lidt, til derfra at slutte til Tiden, naar Skriftet er blevet til. Man kan vist heller ikke af den polemiske Spænding, som aander gjennem Arbeidet, slutte, at det maa være forfattet i Grevefeidens senere Aaringer (Dietrichson, Læredigtet etc. S. 42); thi den polemiske Spænding hører hele Reformationstiden til. Det maa strax være paafaldende, at der ikke forekommer en eneste Hentydning til den hele reformatoriske Bevægelse i Danmark (f. Ex. Tiggermunkens Udjagelse). I det Hele taget findes ingen Hentydning, hvoraf man med nogen Bestemthed kan slutte til en Tidsangivelse. Der nævnes Lector Povel i Helsingør, naturligvis Povel Eliesen, som allerede 1519 blev Forstander for Carmeliterklosteret i Kjøbenhavn; Søffren Jacobsen anføres som endnu levende, udentvivl ham, der 1532 blev dræbt i Ystad, se: Krøniken om Graabrødrenes Udjagelse, i Kirkehist. Saml. 1 Bd. S. 362; Mester Jørgen Samsing, der 1526 blev Cantor i Aarhus, nævnes som Besidder af Jordegodset i Omegnen af det Sted, hvor Samtalen tænkes holdt. Det omtales, at en rig Mand paa Mors, der „døde

---

36—44, 111, deriblandt: Warhafftig Bericht von dem christlichen und seligen Abschiede König Christians des dritten, von Rupprecht Chryspuscher, Königlichem Wundarzt. Hamburg, 1559, 4.)

i fisf", har skjænket Gods og Eiendom til Dueholm Kloster; den sidste, der vides at have skjænket store Gaver til Dueholm Kloster, er Provst Henrik Olufsøn, som 1499 tilskjødede Klostret Gaard og Gods paa Mors; han skjænkede ogsaa til andre Steder, saaledes til de 14 Nødhjælperes Alter i Nykjøbing paa Mors, og i Anledning af denne Gave faldt 1522 en Dom ved Viborg Snapslandsting, Ældste Archiv Registraturer, 3 Bd. S. 175 og 184. Kun et Sted forekommer en usikker Antydning af en Tid: Hr. Jens truer med at klage over Peder Smid hos Bispen. Det er Peder Smid ligemeget:

> Jeg seer i ere en mectig Knøs,
> saa kærer fast hen den huide her Jøøs.

Hertil svarer Hr. Jens:

> Skulde jeg sige Sandingen som jeg ved,
> det haffde offver tolff Aar vel sked.

Rigtigst er det vistnok med Engelstoft at henføre denne Satire til Reformationens tidligere Aar („ad initia reformationis referenda videtur Samtale etc.", Reform. et Cathol. S. 18 Anm. 29.)

7) O. L. B. Wolff har i sin Sammlung historischer Volkslieder und Gedichte der Deutschen, Stuttg. u. Tüb. 1830, meddelt S. 64 „Ain hübsch evangelisch Lied"; S. 68 „Ein schøn Reygenlied"; S. 79 „Ein hübscher Reyn". Hos L. v. Soltau Ein Hundert deutsche historische Volkslieder, Leipzig, 1836, findes S. 251 „Ein new lyed von den falschen Preedigern"; S. 268 „Ein neus lied vom Antichrist zu Rom vnd seinen Aposteln". (Sml. nedenfor Anm. 41.)

8) De bleve fundne — maaske tilligemed Viserne i anden Afdeling — 1829 af daværende Bibliotheksecretair Bølling, indbundne sammen med flere tydske polemisk-satiriske Skrifter fra Reformationstiden (efter en Notits paa en Katalogseddel skreven af Molbech). De have været forsvundne længe, men kom atter til Syne ved sidste Sommer at gjennemgaa nogle gamle Pakker.

9) Det antages sædvanlig, at der foruden Dr. Stagefyr ogsaa har været en anden Doctor, som benævnes: Doctor af Bamberg. Jørgen Sadolin's Ord ere (Gensvar som Dannemarcks Riigis christelige Predicanther kortelige gaffue paa de XXVII Klagemaal 1530, i Danske Magazin, 1 Bd. S. 94): „wi provocerede dem af Prædickestolen og trasserede them hver aff theris falske Propheter ved Navn, Doctor Stagefyr, Doctor af Bambo, hvad sier af Bomberig, Lector Bende Kobe, then nye høiverdig Sacraments Kietter i Alborg Kloster var, Mesther Morsing aff vor Røffuerkule wi end nu haffuer i Biberge". Men kan: „Doctor af Bambo," „af Bomberig" være et Navn, er det ikke snarere et Tillægsnavn til Dr. Stagefyr? De tre Danske, som nævnes, have hver faaet deres Betegnelse, skulde det da være nok, blot at nævne den forhadte tydske Doctor ved hans rette Navn?

10) The artickle, Scrifft oc handell, Som vore mellom werdige fædre Dannemarckß Prelater oc Ewangeliske predickere heer aff riiget nu siste herredag i køpenhaffn, Malmø 1530, trykt den 29 October; efter Sonnenstein-Wendt forfattet og udgivet af Peder Laurensen (Ny Kirkehist. Saml. 2 Bd. S. 181 med Anm. 77). De anførte Citater findes Blad C i vers., M vers., B ii vers. (Citatet anført Pag. 8 er taget sammestedsfra Blad C i vers.).

11) Gensvar etc. (se Anm. 9) i Danske Magazin 1 Bd., S. 92.

12) Hos N. Manuel: „so wend wir sprechen, sie sey ermördt"; i de tydske Bearbeidelser, „so wollen wir sprechen, die bauern haben sie erschlagen".

13) „The artickle, Scrifft etc.„ Blad C.

14) Se Engelstoft: De apologia Latina, quæ apologiæ concionatorum evangelicorum in comitiis Haunienisibus anno 1530 traditæ opposita est, Commentatio. Universitetsprogram 1847, S. 17—18, hvor der tillige tales om to andre Skrifter af samme Forfatter.

15) Trykt af Povel Ræff i Aarhus. 4.

16) The articfle, Scrifft etc. Blad N iiij. Se forøvrig Engelstoft's Afhandling, Herredagen i Kjøbenhavn 1530, i Theol. Tidsskr. 1 Bd. 2 H. 1837 S. 71—75.

17) Se Indledningen til Confutatio Latina, aftrykt i den Anm. 14 anførte Afhandling af Engelstoft, S. 44—45.

18) Danske Magazin 1 Bd. S. 93.

19) Danske Magazin, 1 Bd. S. 94.

20) The articfle, Scrifft etc. Blad H ii vers. og K ii vers.

21) Engelstoft, Paulus Eliæ, i N. hist. Tidsskrift 2 Bd. 1848 S. 451 ff.

22) Af „Dialogus om den papistiske Messe". Det stærkeste Udfald imod ham er vel det, der ligeledes findes i Dialogus, hvor Kapellanen fraraader, at lade Broder Dirik Vendekaabe berette Messen, fordi han maaske vilde komme forgiftig Edder i det lille Brød, ligesom en Munk af samme Convent gjorde ved Keiser Henrik.

23) Engelstoft, Herredagen i Kjøbenhavn, anf. St. S. 20, 97—98, H. Knudsen, Joachim Rønnow, S. 73 Anm., 1. — Engelstoft, de Confutatione Latina, S. 19.

24) The articfle, Scrifft etc. Blad B i.

25) Aftrykte i Engelstoft's Afhandling, Herredagen i Kjøbenhavn, anf. St. S. 59—61.

26) Det eneste Exemplar af Døbedandsen, som er tilbage og er bevaret paa det Kongelige Bibliothek, mangler Titelblad; der er ingen Angivelse af Trykkested eller Aar. Den brugte Skrift ligner ganske paafaldende den, som kjendes fra Christiern Pedersens Bøger; den afviger kun deri, at **m** og **n** i Slutningen af et Ord næsten gjennemgaaende mangle den lille Forlængelse af den sidste Streg. Paa Bindet (med Christian den Syvendes Navnetræk i Stemplet) er trykt 1536; med hvad Grund dette Aarstal er

anført, er det ikke muligt at sige, da der intetsomhelst Sted findes nogen Oplysning om denne Bog. I Bibliothekets ældre Cataloger findes den ikke opført. Er Aarsangivelsen rigtig, kan Bogen være en af de sidste Christiern Pedersen har trykt, da det antages at han 1537 er flyttet til Kjøbenhavn og ved den Tid har solgt sit Bogtrykkeri til Hans Vingaard. (Sonnenstein-Wendt i Ny Kirkehist. Saml. 1 Bd. S. 255). Trykken er forøvrig ganske den samme, som findes f. Ex. i den danske Riimkrønike fra 1555 og i H. Smith's Tredie Urtegaard, 1557, der begge ere trykte hos H. Vingaard.

27) Anden Part, S. 126—131. Af den curiøse Titel aftrykkes følgende: Morsus Diaboli: Eller, Den bittere sandhed, om Judas Ischarioths Christi Forræders Compagni oc Gildehus: til huilcket henhører, alle falske forræderske, løgnactige Øretuder, Trappedrager, Spitzhofføder, Bagvasker, Beklicker, Ridderø, Talerckenslickere, Øyentienere, Parasiter, Calumnianter, Ærenskænder, Pasquillen skriffuer oc dicter. Alle Guds fragangene Erforgætene, løgnactige Skiendegæster, til it Spegel oc memorial: Disligeste alle fromme, vskyldige Hierter, som i denne løgnactige, forræderske, hadske oc falske Verden, beliuffues, calumnieres, ilde effter-tales oc bagvaskes til trøst, aurea veritate, beskreffuet oc foregiffuet Aff Nicolao Helduadero Calend. Reg. etc." — I den svenske Oversættelse, Stockholm 1674, findes Digtet ikke.

28) Psalme af Luther skrevet 1524; findes paa Dansk i Psalmebogen 1553, Blad 48, og i Den danske Psalmedigtning 1 Bd. S. 127. Melodien i Niels Jespersen's Gradual, 1573, S. 304.

29) Psalme af Luther skrevet 1525; findes paa Dansk i Psalmebogen fra 1553, Blad 52, og i Den danske Psalmedigtning, 1 Bd. S. 129. Melodien hos N. Jespersen, anf. St. S. 350.

30) Dänische Bibl. 1 Bd. S. 29 ff. Sml. J. Levin, En Appel, 1850 S. 20—22. Det kan mærkes,

at J. Møller i Cimbria lit. 2 Bd. S. 889 efter Hans Tausens Biographi anfører som skrevet af ham: „Viise om Sandheds Undertrykelse oc Løgens Ophøyelse“, idet han forøvrig blot henviser til Helvader's Morsus Diaboli.

31) Sandvig, Levninger etc., 1780, 1 Bd. S. 110—115; sml. Anmærkningen i Registret.

32) Den danske Psalmedigtning, 1 Bd. Nr. 40.

33) Sange og Psalmer fra Reformations-Tiden, Kbh. 1861, S. 33—37 (tillige det sidste Hefte af de af Brandt udgivne: Ældre danske Digtere, Kbh. 1862).

34) Sandvig, anf. St., Anmærkningen i Registret; Den danske Digtekunsts Historie, 1 Bd. S. 233; N. M. Petersen, dansk Lit. Hist. 2 Bd. S. 188, 301.

35) Chron. Skib.: »unum tantum diem dederunt causæ Lutheranorum, quo antesignanus ipsorum Lutheranorum Joannes Tauson vocatus est, accusatus, auditus, convictus, ac tandem, remissa sententia capitali, exilio condemnatus, sed tanto insani vulgi Haffnensis tumultu & furore, ut de capite pene periclitarentur tam actores quam judices.« Script. rer. Dan. II, S. 593.

36) Om Tausen's Lære om Sacramentet se navnlig C. Paludan-Müller i Historisk Tidsskr., 3 R. 1 Bd. S. 51 Anm., imod Fr. Hammerich i Nord. Univers. Tidskr. 1 Bd. 1 H. S. 151; sml. H. Rørdam, Kjøbenhavns Kirker, S. 251 Anm. 29.

37) Om hele denne Begivenhed fortjener navnlig C. Paludan-Müller's Fremstilling i Grevens Feide at læses, 1 Bd. S. 110—16.

38) H. Knudsen, Joachim Rønnow, S. 86 ff.

39) Af det gamle Digt fra Grevefeidens Tid, udgivet af Molbech i Hist. biogr. Saml. 1851, S. 121—22. En samtidig Afskrift haves paa det Kongel. Bibliothek i Ny kgl. Samling, 4, Nr. 947.

40) Den berømte Psalme af Ambrosius.

41) Flyveskriftet indeholder desuden to andre Viser, den ene med Titel: „Das Kesonet Papistisch“, den findes aftrykt (lidet forskjellig) i Wolff's Samm-

lung hist. Volksl. der Deutschen, S. 83; den anden, svarende dertil, med Titel: „Resonet Lutherisch“, findes ikke i nogen af de trykte Samlinger.

42) I [K. Heise's] Bücherschatz etc. S. 41, anføres under Nr. 619 en Pasquil mod Luther fra 1535; i Soltau's Deutsche hist. Volkslieder er S. 278 udgivet en Spotvise mod Luther og Reformationen fra 1524; en anden, anført hos Scheller, Bücherkunde der Sass. Niederd. Spr. S. 186, Nr. 729, er trykt hos Staphorst, Hamb. Kirch. Gesch. 5 Bd. S 85. En interessant Samling af saadanne Viser findes i de af J. M. Lappenberg udgivne: Niedersächsische Lieder in Bezug auf die Kirchenreformation vom Jahre 1528 und 1529, i Zeitschrift d. Vereins für Hamb. Gesch. 2 Bd. S. 230 ff.; det er nemlig mærkeligt, at de fleste af de satiriske Viser paa plattydsk fra Reformationstiden ere rettede imod Reformationen.

43) Den danske Psalmedigtning, 2 Bd. S. IX.

44) Sange og Psalmer fra Reformations-Tiden. Kbh. 1861, S. 25—28.

45) Haandskrift paa det Kongelige Bibliothek, ny kgl. Samling, 4, Nr. 816.

46) I Originalen staar: lilse.

47) I Originalen staar: Diæstuelsens.

48) Swencke*), paa islandsk: svengd, det at svinde ind, Sult, hvortil hører Verbet: svengjask, at blive magrere. Det norske Sprog har endnu: Sveng, Indsvinden, Tomhed, Smalhed, Udsultning (Aasen, Ordbog over det norske Folkesprog S. 494). Paa Dansk haves Adjektivet: svang — islandsk: svangr, med tilsvarende Substantiv: svangr, i Betydningen: mager, udsultet; Molbech (Dansk Ordbog 2 Udg.) citerer Ordsproget hos Peder Syv: Bedre er svang Hest end tom Grime. Kornet siges at være svangt,

*) Forskjelligt fra Swencke (ovenfor S. 35, L. 7), listigt Indfald, Rænker, det tydske Schwank Flt. Schwänke.

naar det mangler Kjerne. I Svensk haves svång, hungrig.

49) Seckes, af islandsk: sekka. Ordet forekommer i Kjøbenhavns Reces af 1537, hvor det hedder, at den Ægteqinde som er overbevist om Hor „skal seckis og druckness“; Kolderup Rosenvinge, Gl. danske Love 4 Bd., S. 531. Sml. Chr. 5's danske Lov, 6—13—25, hvor det hedder, at den Ægte-Mands Hustru, som har utugtig Omgængelse med en anden Ægtemand, og uagtet Advarsel fremturer i sit forargelige Levnet, „bør at stoppes i en Sæk og druknes“.

50) Ordet „enthen“ er under Texten forklaret ved: endda, endog; det er dog kun en Formodning, da Ordet ellers ikke kjendes i denne Betydning. Maaske staar det i Forbindelse med det endnu brugelige norske Ord: endaa, endda, endog, endogsaa (Aasen, Ordbog S. 83) med Tillæget ne, endaane (Aasen, Norsk Grammatik, Christ. 1848 § 177, Anm.); saaledes nævnes det ogsaa i Koch's Slesv. Sproglære, § 403, enddane ɔ: endda. (Efter Meddelelse af Hr. F. Dyrlund.)

51) I Originalen staar der: Chisti.

52) I Originalen staar uden Tvivl ved en Uagtsomhed af Sætteren: hand oc mund.

53) I Originalen staar der: gissue.

54) I Originalen staar der: chrristelige.

55) Ordet Amystzer er en fordreiet Form af det latinske almutium. I Du Cange's Lexicon med. et infimæ Latin. forklares Ordet ved: »amiculum seu amictus, quo Canonici caput humerosque tegebant«. Det var egentlig en Hovedbeklædning med et Overfald, som dækkede Skuldrene; men det udgjorde ogsaa et eget Stykke, som navnlig brugtes om Vinteren; det var af Pelsværk, hæftedes om Halsen og hang helt ned om Skuldrene. Du Cange citerer et Sted af »Historia Beuensis«, hvor det hedder: »Hiberno tempore sacerdotibus mos erat deferendi Almutium nigri coloris, latum quatuor circiter digitos,

more stolæ e collo pendentis cingulo tenus«. Her i Danmark findes det omtalt f. Ex. i »Statuta Colleg. Viburg.« fra 1440; Prælaterne og Kannikerne maatte ikke møde i Choret under nogen kirkelig Handling eller deltage i Gudstjenesten: »in æstate—nici in suppelliciis et griseis almuciis, in hyeme in suppelliciis, almuciis et nigris cappis«. Pontoppidan, Annales eccles. Dan. II, S. 580. Det var forøvrig ikke Geistlige alene, som gik med dette Klædningsstykke, ogsaa Lægfolk og Qvinder bar det. (Se Du Cange. Sml. G. L. Baden Afhandlinger, 3 B. S. 190.) Afbildninger af Kanniker og Munke med denne Dragt kunne ses i F. Bonanni's Værk, La Gerarchia eccles. considerata nelle vesti sagre, Roma 1720, Pl. 117—122.

56) Ordet Mulestødere forekommer som Overskrift i Christiern den Andens verdslige Lov § 87, hvor der handles om Betlere, som løbe om blandt Almuen og tigge til Kirkers og Capellers Bygninger. (Kolderup Rosenvinge, Gl. danske Love, 4 Bd., S. 116). Det forekommer i Dronning Christinas Regnskabsbog for 1500: „It. S. Bartholemei dag fick jeg oc Per skyerbøtther mwleströder iij mark till thærepenge i gudz naffn till Trondhjem", Molbech, Nordisk Tidsskrift, 1 Bd., S. 449). Endelig findes det (meddelt af Hr. J. Levin) i Peder Tidemand's Oversættelse af Luthers Huuspostil, 1564, II, S. 108 recto: „Dagbriffuere, mulestødere, huilcke ingen Mand kan tuinge, til at arbeyde". K. Rosenvinge har (anf. St. S. 525) forsøgt at udlede Ordet af det Islandske — af moli, en Smule, og stód, ogsaa stuth, Hjelp —, men det er slet ikke af nordisk Oprindelse. Det er det hollandske: muylstooter, som i ældre hollandske Ordbøger fra 16de og 17de Aarh. oversættes ved: porteur de rogations (rigtigere: de rogatons); det forklares ved: En som gaar omkring med Tiggerbreve, men oversættes ogsaa ved: un charlatan. Det findes ikke opført i Lexica fra en senere Tid. I den ovenfor S. 66 omtalte hollandske Over-

sættelse af Satiren om den papistiske Messe forekommer blandt de Talende: »Meester Jan Schimp muylstooter«.

57) I Riimkrøniken, Vers 2368 (Molbech's Udgave) forekommer Ordet: owæ i følgende Forbindelser:

Jeg aldrig slemmer næser saa
nogher handhe mennestæ owæ*).

hvor Betydningen er: at have. Vil man forklare dette Ord fra Oldsproget, kommer man til at tænke paa: eiga, skjønt Overgangen ikke strax vil være klar. Vel gaaer g efter a, å og o over til v (log, Lov, — skog, Skov), men ei gaar over til e (eiga, eghæ; paa Svensk findes Formerne: egha, ogsaa: agha, udtalt ågha). Der møder imidlertid Former, som ikke kunne forklares efter Reglerne for Lydovergangen, men ere fremkomne paa en anden Maade, idet en Bøiningsform er omdannet til større Lighed med en anden (ved Ligedannelse). I gl. Tydsk hedder det saaledes: ich sang, wir sungen, nu derimod: ich sang, wir sangen. I Oldnordisk siges: sonr, Flt. synir, paa gl. Dansk: sun, synær eller søner, nu: Søn, Sønner. I Oldnordisk: þraðr, þræðir, paa gl. Dansk: thradh, trædher, nu: Traad, Traade. I Oldnordisk hedder Imperfektet: bauð i Flertallet: buðu, paa Dansk: bød (au blev ved Lydovergang til: ø) i Flertallet bøde. I alle disse Tilfælde er Forandringen i det nuværende Sprog ikke fremkaldt ved Lydovergang, men derved, at det ene Tal er dannet i Analogi med det andet. Overføres dette paa Verbet: eiga og: ovæ, have vi først islandsk Nutid: ek á, þeir eigu, dernæst gl. Dansk: jæk a (læses: å), wi eghæ, hvoraf endelig fremkom: jæg eghær, wi eghæ

---

*) Saaledes i Udgaverne fra 1495 og 1508; i Udgaverne fra 1533 og 34: owe; i Udgaverne fra 1555 og senere: oue (Molbech, Rimkr. S. XLI, anfører som Trykkeaar 1554, men det er urigtigt.)

og jæg a (læses: å), wi aghæ (læses: åghæ), wi owæ, med tilsvarende Infinitiv: at aghæ (læses: åghæ), at owæ. Af disse dobbelte Former bevaredes i det nyere Dansk: jeg ejer, vi eje, at eje, med Fortid: vi ejede, medens her Islandsk havde: àtta.

Hvis man saaledes med Grund kan føre Ordet: at owæ, eller som det her skrives: offwe, tilbage til: eiga, kommer Betydningen af sig selv. Paa Islandsk betyder: eiga við, at have noget at gjøre med, navnlig i fjendtlig Betydning: at stride, kjæmpe med, hvortil svarer i samme Betydning: eigask (ɔ: eiga sik) við. Denne sidste Forbindelse findes i gl. Svensk: æghas wiþer — se Ordfortegnelsen hos Schlyter, Westgøtelagen, S. 540 og Østgøtelagen, S. 394. Við og wiþer betyde netop: imod, og vi have da her den samme Betydning: at offwe sig imod, at kjæmpe imod, der saaledes er rigtigere end: at reise sig imod, hvilken Forklaring er givet i Noten ovenfor S. 38. (Ovenstaaende Udvikling skylder Udgiveren Hr. Dr. phil. E. Jessen.)

58) Originalen har: i termett skal scriffue. Det er sikkert en Trykfeil istedetfor: „i termen at scribe", hvorved Rimet bliver rigtigt. Det første Udtryk kjendes desuden ikke, og lader sig vanskelig forklare. Derimod har man Udtrykket: „at gaa i Termen" i et Dokument aftrykt i Ny D. Magazin, 1 Bd. S. 31—32, fra 1530 (se Kirkehist. Saml. 1 Bd. S. 403, Anm. 2). Termen kommer af terminus, egentlig: Grændse, hvorved betegnedes den Kreds, det Distrikt, i hvilket det var Tiggermunkene fra et Kloster tilladt at samle Almisser og Gaver. Saaledes siger i „Dødedandsen" (Blad Fii vérs.) Munken:

Jeg haffuer och verit i Termen wde
och trøglid fra Bonden øxen och stude.

og i „Historie om Peder Smid og Atzer Bonde" siges om en Anthoni Munk: „i Norreiutland hans Termen

er". Tiggermunkene kaldtes deraf: „Termbrødre"*) (paa Latin: terminarii). De gik i Kjøbenhavn omkring med en Tavle og en Kurv paa Gaderne og langs Stranden, — omtalt i et Dokument fra 1470, Hofmans Fundatser, 10 Bd. S. 194).

59) I Originalen staar: Christi.

60) Tod er det samme som: Taad, Forsinkelse (fynsk). Hertil svarer Verbet: at taade (forekommer allerede i jydske Lov, 2 B. 76 Cap.); en anden Form er: at tøde, med tilsvarende Substantiv: Tøde, (Videnskabernes Selskabs Ordbog). Tød forekommer i Udtrykket: foruden Tød og Tretthe, i en Dom fra 1592 (Kolderup Rosenvinge har ikke forstaaet det ganske rigtigt, Gl. danske Domme, 4 Bd. S. 342). — Hvis Ordet her ikke er anvendt ene for Rimets Skyld (vod — tod), maa Betydningen være stærkere: Du bringer christne Sjæle i Tvivl, i Fortvivlelse. (Tildels efter Meddelelse fra Hr. J. Levin.)

61) Det er ikke ganske klart, hvad Meningen er af Udtrykket: „Pauens brende saa monne the bære." Ordet Brende har Betydningen: Brændemærke; om det er denne Betydning, som skal ligge i Ordet her, altsaa, at Munkene ere som brændemærkede ved at staa i Pavens Tjeneste, henstilles som en Formodning.

62) I Originalen staar: thit, hvilket uden Tvivl er en Trykfeil.

---

*) „Termbrødre, Tiggermunke, som visse Byer vare tillagte, hvor de maatte bede om Almisse og ei andensteds, hvor de og maatte prædike for Almuen", Moth.

Afvigende Læsemaader

til Hans Tausens Digt om Løgn og Sandhed.

Her ere kun de væsentlige Læsemaader medtagne, ikke de, som blot bero paa Forskjel i Skrive- og Stavemaade af det samme Ord. He. = Helvader. Ha. = Harboe i Dänische Bibliothek. S. = Sandvig. A. = alle disse tre; Helvaders Text er anført.

Første Vers.

Lin. 1 I Fordom tiid vor, S. Fordum var. Lin. 2 Afholden, S. afholdet. Lin. 4 giorde hende waade; He. giord' hindr skade; saaledes ogsaa: S. L. 5 Nu er, A. Men nu er. Lin 6 og 7 hun, A. Hand.

Andet Vers.

Lin. 2 hun acthe seg, A. Hun actedt der. Lin. 4. sine, A. hendis. Lin 6 hun, A. hand. Lin. 7 spær, A. Spind.

Tredie Vers.

Lin. 1 Herre stadz, Ha. herre Stadt, He. S. Herre Slot. Lin. 2 hende, A. hannem. Lin. 3 Sandhed hun fick det sport, He. S. Sandheden fick det spurd, Ha. Sandheden fich det Spurt. Lin. 7 hadde der nær, A. haffde det nær.

Fjerde Vers.

Lin. 2 kiøbsted ræt, A. Kiøbstæds Ræt. Lin. 3 fick ther, A. fick det. Lin. 4 hun, A. Hand. — plat forbiude, He. Ha. det forbiude, S. plat fordrive.

Femte Vers.

Lin. 2 oc, A. Fra. Lin. 3 der paa flyt, A. derpaa stoer flid. Lin. 5 Di for hun, A. Saa gick hun sig. Lin. 6 der at bliffue, A. at bliffve der. Lin. 7 icke, S. ey.

Sjette Vers.

Lin. 2 Sandhed skulde, Ha. S. skulde Sandhed. Lin. 3 føre hende, He. S. sende hende, Ha. sende hende bud til. Lin. 4 hun, A. Hand. Lin. 5—6 Med iammer oc ve oc daglige plaz | Saa ath hannem skal lidet triffues, A. Hart plage, oc trælle, som hand vel maatt', | Ad hannem skald' lidet triffvis.

Syvende Vers.

Lin. 3 Fordi vil hun, A. Thi monn' hun. Lin. 4 hun ville sit skel der skiude, He. Ha. Hun vild' hendis etc., S. Hun vilde der Retten nyde. Lin. 5 træde, A. trod. Lin. 6 For, A. Thi; — stadz, A. Stadt. Lin. 7 vrettelige føre, He. wrettelig førde, Ha. wreddelig førde, S. uredelig førde.

Ottende Vers.

Lin. 5 Sandhed bad, A. Oc bad fast; — skulde stride, A. at strjd'. Lin. 6 At hun, A. Saa hun; — i Closter, A. i Clostret. Lin. 7 Det kunde dem meget fromme, A. Der aff haffde de stor ære.

Niende Vers.

Lin. 2 lide, He. Ha. lyde. Lin. 3 Gaarden, A. Gardian. Lin. 5 tiæne nu, A. tiene her. Lin. 6 Di maa du ey, He. Ha. Du maatt' ey, S. Du maae ey.

Tiende Vers.

Lin. 1 hun, A. hand. Lin. 2 Hun giffuer, A. Hand giør. Lin. 3 en anden i werden slig, He. Ha. nogen i Verden slig, S. nogen i Verden liig. Lin. 4 saadanne dage, A. bedre Dage. Lin. 5, hun, A. hand; — op, S. os. Lin. 6 Oc inthet arbeide er off saa sure, A. Ad Arbeidet oß ey bliffver for suhr. Lin. 7 Hun A. Hand; — frilig bestyre, A. veldig forsuare.

Ellevte Vers.

Lin. 1 Sandhed, A. Men Sandhed. Lin. 4 Och hannem, A. Oc denne. Lin. 5 Nu er Løgnen, A. Saa er nu Løgnen.

Tolvte Vers.

Lin. 2 Til Mundene wille tale, A. Der for hendr til Munden vild' tale. Lin. 4 frilig heden fare, A. fredlig henfare. Lin. 6 stort vffel, A. største wffiel.

Trettende Vers.

Lin. 3 Dieffuelen, A. Oc Diefflen.

Fjortende Vers.

Lin. 1 The ære, He. S. Der er, Ha. Det er. Lin. 3 The loffue Gud, A. Dog love vi Gud. Lin. 4 oc ey, A. oc icke. Lin. 6 At hun, S. Ja hun.

Sjette Vers hos Heldvader.

Lin. 1 frem, Ha. og S. fram. Lin. 2 Sager, Ha. S. Sag. Lin. 4 ved hænd', Ha. S. ved sit.

Slutningsverset hos Heldvader.

Lin. 2 Forfølges, Ha. S. Forfølgelse.

Von der falschen munchs kutten, ein Liede, In dem Thon, Christe qui lux es et dies.

O Kutt du vil schnödes kleydt, 1
ein grosser schalck der dich an treyt,
Die Kutt die steckt vol arger list,
als mancher faden an jr ist.

O kut du thetst gleyssen schon, 2
man sach dich gar für heylig an,
All welt dich yetz erkennen thůt,
hab danck Luther, Got der ist gůt.

O Kutt du bist offenbar, 3
was du getriben hast vil jar,
Das leyt yetz als am hellen tag,
deyn Abgot dir nicht helffen mag.

O Kut du vil wildes thier, 4
dir sind gehawen ab all vier,
wol mit dem waren Gottes wort,
das von dir ward gar wenig gehort.

O Kutt du treugst manchen man, 5
mit dem heiling Euangelion,
das du felschlich hast außgelegt,
das es nur gelt in kuchen tregt.

O Kutt du thůſt geloben vil, 6
mit Gottes wort treybſt du deyn ſpil,
das Gott hart an dir ſtraffen wirt,
das du ſo vil ſeelen haſt verfůrt.

O kutt du biſt manigfalt, 7
dich thůt an tragen jung vnd alt,
von mancher farben kap vnn rock,
darbey kandt man den beſchornen tropff.

O kut du hörſt geren beicht, 8
darumb dir iſt vil worden gereycht,
fiſch weyn Leckůch vnd Frewleyn zart,
das hat die kut zů wegen bracht.

O Kutt wer hat dich erdacht,
du haſt vil leut in armůt bracht,
mit deynem ſchein vnd falſchen liſt,
damit du mechtig worden biſt.

O kut du fůreſt groſſen pracht, 10
mit deym ſpitzing hůt vnd gůldin ſtab,
wann du den Adel haſt betaubt,
jr gůt haſt du von jn geraubt.

O kutt du ſagſt von armůt, 11
was ſol dir der Cardinals hůt,
wol achtzig tauſent gůlden bar,
gab die graw kut darumb fůr war.

O kutt wo haſt hin gedacht, 12
do du den Frantzen haſt gemacht,
zů Beren in dem Schweitzer land,
Hans Jetzer was der Got genant.

O Kutt bedenck du dich recht, 13
alſo biſt du nicht Gottes knecht,
der du in groſſer faulkeyt ligſt,
der armen widtwen heuſer friſt.

O kutt du ſolt mich verſton, 14
liß das heylig Euangelion,
Matthei an dem drey vnd zwenzigſten,
da liß du den Euangeliſten.

O Kutt laß ermanen dich, 15
das die acht wee nicht kummen vber dich,
die der Herr daſelbſt hat genant,
dem pauren ſind ſie vnbekant.

O kut wie biſt ſo gar verſtockt, 16
das du ſo gar nit fürchteſt Got,
du fürchſt allein der bauch verſchmach,
darumb legſtu dem Gots wort ab.

O kut das ſey dir geſchenckt, 17
darbey deyner armen ſeel gedenck,
Setz nicht ſo tieff in helle glůt,
von wegen das zeitlichen gůt.

Tillæg.

Til Bemærkningerne S. 13, L. 7 og følgende f. n. med Anmærkning 26, S. 74, kan endnu føies følgende Oplysninger:

Flere af de i Dødedandsen forekommende Billeder gjenfindes andetsteds. Blad Ciiij er saaledes afbildet en Konge; dette samme Billede findes paa næstsidste Side af Riimkrøniken, trykt 1533 i Kjøbenhavn hos Hans Viingartner — Molbech tænker sig at det kan være Christian II, som her er afbildet — og paa Bagsiden af Titelbladet af: Ordinatio ecclesiastica Regnorum Daniæ et Norvegiæ etc., paa hvis sidste Side er trykt: Ex officina literaria Joannis Vinitoris Stutgardiani in nouo claustrali vico Haffnie die Lucie virginis 1537. — Blad Aii og og Jiiiij ses et Træsnit, forestillende en Præst prædikende for en Forsamling, der tildels har leiret sig paa Jorden foran ham; bag Præsten, der er afbildet tilvenstre, ses en Kirke; fra Baggrunden kommer en Mand i hastigt Løb, i Favnen bærer han et stort Stykke Brænde. Dette Billede gjenfindes paa Bagsiden af Blad Fii af Peder Plade's*) Enchiridion siue manuale ut vocant. Een Haandbog for Sognepræster etc. cum præfatione doct. Pomerani D. M. Luther, trykt 1538 hos Hans Wiingaard. — I Dødedandsen afbildes Døden gjerne ridende paa en Løve

---

*) Se: J. P. Mynster: Om de danske Udgaver af Luthers lille Katechismus, 2 Udg., Kbh. 1837, S. 20 ff.

med et draget Sværd i den venstre Haand. Dette Billede kommer igjen paa næstsidste Side af M. Luthers Sermon, huorledis mand skal berede sin Hu til Døden, fordansket af Chr. Skrok, 1538 — Bogtrykkerens Navn læses paa trediesidste Side, det er atter Hans Wiingaard. Endelig findes i Dødedandsen Blad Dii vers. en Biskop afbildet; en Variant til dette Træsnit i samme Høide og Brede, kun med Figuren i en lidt forskjellig Stilling og med en noget rigere Baggrund, ses paa Titelbladet af Hans Tausen's Bog: Edt kort antswor till Bispenß sendhæbreff aff Othense etc., trykt 1529 i Viborg af Hans Wingarthener. Alle de her anførte Bøger ere udgaaede fra Hans Vingaard's Bogtrykkeri og Træsnittene findes ikke i nogen anden dansk Bogtrykkers Arbeider fra samme Tid, f. Ex. ikke i Chr. Pedersen's. De maa saaledes antages ene at høre Hans Vingaard til og sammenholdt med Bemærkningen ovenfor S. 74—75 bliver det da en rimelig Slutning, at han ogsaa har trykt Dødedandsen, efter at have tilkjøbt sig Chr. Pedersen's Prenteri i Aaret 1537.

I N. M. Petersen's Bidrag til den danske Literaturs Hist. 2 Bd. S. 209 Anm. 4 anføres, at Chr. Skrok's ovennævnte Oversættelse af Luthers Sermon, ikke findes paa det Kgl. Bibliothek. Maaske Bogen, da Petersen forlangte den, har været forsat, thi den har været i Bibliotheket idetmindste siden Christian den Syvendes Tid, hvis Navneciffer den bærer paa Ryggen. Det er et lille Octavbind, signeret som Qvart, — A til Iiij — indeholdende ialt 36 Blade. Den fuldstændige Titel er:

> En Sermon huor | ledis mand skal | berede sin hw | til Døden. | Mart. Luther | Fordansket aff Christern | Schrock. S. | M. D. xxxviij.

Luthers Sermon begynder strax øverst paa Titelbladets Bagside og fortsættes til midt paa Side Sii. Derpaa læses: Her effter følger eth dei- | ligt Epistel om dødsens | Tilraadelse, huer læssere | møgit

nøtteligt oc gaffnligt besynder= | ligsogne prester som søge skulle de | siwge y deris helsot. | Thomas Venatorius | ynsker Hartungo Gørel naade och | fred aff Gud fader etc. Denne Epistel slutter midt paa Side Jiij; derpaa følger: Prentet i Kiøbmenhaffuen, aff | Hans Wiingaard den Ottende dag | vdi Septembri. M. D. | XXXViij. | H G H V D. Der har været tre ledige Sider tilbage og de to af dem ere benyttede til at optage følgende smukke Vers:

Døden til Læseren.

Jeg vancker omkring i alle land.
Jeg sparer huercken quinde eller mand
Vnge och gamle store oc smaa.
Strax ieg komer schulle met meg gaa.
Førster oc konger haffue for meg ey fred
The skulle her følge almuens seed.
Store slott oc meget guld.
Kand icke giøre meg thennom huld.
Kiøbmen oc bønder, prester oc muncke.
Wil ieg alle i iorden ned siuncke.
Embesmend eller huo the helst ære.
Skulle icke lenge for meg være.
Som tyffuen om natthen i bondens huss.
Gaar ind, naar hand haffuer sluct sit liuß
Och tager ther vdt mett en fart.
Alt thet bonden vilde haffue bespart.
Saa rider ieg oc til huermand i gaar.
Naar hand at leffue achter mange aar.
Rige oc stercke jeg helst borttager.
Siuge oc arme igen her lader.
Saa er ieg een uforuarendis gest.
Oc suiger alle som meg tro best.
Thi vochter paa meg aarle og silde
Saa kunde i icke fare ilde.
Di alle dennom som paa Gud tro.
Sender ieg til den ewige ro.

Træsnittet er anbragt mellem femte og fjerde sidste Linie, og indtager næsten hele den næstsidste Side; den sidste Side er blank. —

I den ovenfor omtalte Udgave af Riimkrøniken fra 1533 er mod Slutningen aftrykt et Privilegium

for Hans Vingaard, udstedt af Frederik den Første fra Kjøbenhavns Slot Torsdagen næst efter Quasi modo geniti 1532, ifølge hvilket der tilsikkres Bogtrykkeren Eneret paa denne Udgave i 3 Aar. Dette Privilegium er optrykt i Danske Magazin 1 Bd. S. 29 og udgives som det første i sit Slags i Danmark. (Seidelin, Læsendes Aarbog f. 1800, S. 7; Molbech, Riimkrønike, S. xxxvi). Engelstoft (Reform. et Cathol. S. 10 Anm. 3 og S. 11 Anm. 7) har allerede gjort opmærksom paa, at der er givet Privilegier tidligere, nemlig et 1528, hvorved der sikkres Frands Vormordsen Eneret i fire Aar paa hans Fordanskning af Davids Psaltere, som er „Tryct y Rostock hooss the brødere ij Sancti Michaelis closter Anno etc. M.D.xxviij. then femte dagh wdi Septembri"; et andet 1531 for Bogen: En merckelig grundfest disputatz giort paa tiltale och gienswar, troen oc kierlighet anrørendis etc. — Prendthet aff Hans Wyngarthener von Studgarthen adh medsaste MDXXXI. Nederst paa næstsidste Side læses nemlig: Cum gratia et preuelegio regie Majestatis, men selve Privilegiet er ikke aftrykt; det findes heller ikke i Geheimearchivet. Hans Vingaard har derimod 1529 faaet et Privilegium, der findes sammesteds og er saaledes lydende: (Registre over alle Lande, Nr. 2 b. S. 87 — meddelt af Registrator Ch. U. A. Plesner).

Hans Vingartter

„ffeck breff, Att handt oc inghen anden maa lade „prentthe nogne Danske postiller, oc indføre oc sellge „thenom wdi Danmarck wdi try samfelthe aar nestt „effther thette wortt breffwiss datum regnendis, Oc „om noger ther emodt dierffwiss att giøre, tha skulle „the haffue forbrøtt theris bøger. Datum Gottrop „Maandagen nestt effther søndagen Reminiscere Aar „etc. Mdxxix,

De mandato Regie Maiestatis proprio,
praesente domino Mogno Gøye.

Privilegiet for Frands Vormordsen, som hidtil ikke er optrykt, findes paa sidste Side i Davids Psaltere saalydende:

Wij Frederik mett gudts naade Danmarcks Wendis oc Gottis koning. Uduold konning till Norge Hertug ij Sleswig Holsten Stormern Ditmerscken Greffue wdi Oldenborg oc Delmenhorst Giøre alle wittherligt att oss elsckelige Lector Frandts aff Carmelitarum ordhun haffuer ladith bærett fore oss att han nu menige Dansckt folk till gode. haffuer wdsatt Dauidts psaltere aff latinn paa Dantsckt maall paa thett att Dansckt folck thes bether maa oc kan forstaa huadt the læse och bede Och att han nw lader prentte oc trycke samme bøger paa Dansche Thij haffue wij aff wor sønnerlige gwnst oc naade wndt oc tilladit oc mett thette wordt opne breff wndtne oc tillade att forneffnde L. Frandts maa her effter indføre oc indsckicke her ij wort Rijge Danmarck forneffnde dansche bøger Dauidts psaltere som han haffuer ladit prentett oc thenom her selge hwem thennom købe wille ☞ Thij forbiwde wij alle ehuo the helst ære eller were kunde her effter att føre nogre aff samme bøger hijdt ind ij Rijgett wdhen hueff forneffnde Lector Frandts hijd ind sckickendis worder Oc saadane bøger eij att prente eller prente lade wdi første neste tilkommendis fire aar. regnendis frann thette wortt breffs datz wdhen huilcke forneffnde L. Frandts haffuer ladett prentett oc indsckicker att selge oc lader thet ingenlunde vnder samme bøgers och andit hueff the haffue mett atfare forthabilse. Giffuit paa wortt Slott Nyborg. Onsdagenn nest effther Sancti Knudt konings dagh. Aar etc. M.d.xxviij. Under wort Signet.

☞ Ad mandatum Regie Maiestatis proprium. ☜

